

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennytte forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ARKIV

Hans Chr. Bjerg: Mexicos arkivvæsen	1
Birgit Bjerre Jensen: Den årlige arkivproduktion	10
Lajos Juhasz: Mot et norsk Rigsarkiv 1817–1841	19
Erik Stig Jørgensen: Mål og midler i dansk arkivvæsen	42
Birte Rottensten og Ebba Waaben: Et forsøg på at etablere en registrering af papirtyper i Rigsarkivet	49
Orientering	61

Mexicos arkivvæsen

AF HANS CHR. BJERG

En oversigt

Et par svenske forskere har tidligere haft lejlighed til i forbindelse med deres studier at gøre sig bekendte med latinamerikanske arkivers indhold og organisation i almindelighed.¹ Derimod har vistnok ingen nordiske arkivarer tidligere haft denne mulighed, hvorfor jeg mener, at det vil have interesse her at give en oversigt over det mexicanske arkivvæsen.

Jeg opholdt mig i Mexico i sommeren 1974 og havde her lejlighed til at foretage studier i *Archivo General de la Nación*, det mexicanske hovedarkiv, og samtidigt studere det mexicanske arkivvæsens organisation – eller rettere mangel på samme!

Formentlig vil sandsynligheden for at denne oversigt vil få praktiske følger for nordiske arkivarer være ret lille. Ofte kan det dog være forfriskende at hente inspiration ud over de sædvanlige cirkler, som den nord- og centraleuropæiske arkivistik normalt bevæger sig inden for.

Latinamerikas arkivistiske tyngdepunkt ligger så afgjort i Mexico, både hvad angår omfang og ælde. Udgangspunktet er i følge sagens natur en spansk arkivistisk tradition. Mexico kan endda ses omtalt som *el país de los archivistas*, arkivernes land, og man må egentlig sige med rette.

Mexico har ikke alene været sæde for de før-spanske indianske højkulturer, men gennem hele den spanske kolonitid 1521–1821 været Latinamerikas hovedområde, ligesom Mexico City har været lærdommens hovedsæde på de amerikanske kontinenter. Erindres må det således, at det først er i dette århundrede, at New York har overgået denne by som den største på den vestlige halvkugle. Der er derfor gennem tiderne ophobet store arkivmasser i landet. Arkiverne har dog været utsat for mange katastrofer og må generelt set siges at have været lavt prioriteter.

På spansk og latinamerikansk har man en arkivterminologi, som er lidt mere udviklet og nuanceret end den danske f. eks. Verbet *archivar* betyder at arkivere i almindelig forstand. En person, der udfører denne handling benævnes *archivador*, hvorimod en arkiv-embedsmand benæv-

¹ Sverker Arnoldsson: Några intryck från spansamerikanska arkiv och bibliotek. Arkiv, Samhälle och Forskning, nr. 1, 1953 pp. 6–11; Magnus Mörner: Intryck från några latinamerikanska arkiv 1958. Ibid. Nr. 6, 1961 pp. 56–67. Oplysninger kan også hentes i R. R. Hill: The National Archives of Latin America. Cambridge, Mass. 1945.

nes *archivero* eller *archivista*. Disse to betegnelser adskiller vi som bekendt ikke på dansk, hvad der måske nogen gange kan virke uheldigt. Begrebet arkivistik nuanceres på en måde i tre forskellige betegnelser, hvis direkte oversættelse godt kan volde problemer. *Archivonomía* svarer nærmest til vores registrering og arkivistisk klassifikation; det er læren om, hvorledes arkivalier registreres og inddeltes. *Archivónomica* udtrykker arkivinstitutio- nernes aktivitet som sådan, herunder tilgangen af arkiver og servicefunk- tionen over for offentligheden. *Archivística* er læren om hvorledes arkiv- samlinger som sådan skal behandles og udnyttes. Ordet *archivalia*, bru- ges ofte som betegnelse for arkivsamlingerne for at adskille fra ordet *ar- chivo*, som gerne bruges om institutionen eller bygningen alene. Udtryk- ket *Archivalia mexicana* dækker således den samlede mexicanske arkivmas- se.

I ordningsarbejderne følges normalt proveniens-princippet, som be- nævnes *criterio francés*.

Lidt om Mexicos arkivvæsens historie

Over alt i Mexico opstod der i kolonitiden arkiver, hvor der etableredes embeder. Vigtigst var det spanske vicekongedømme over området, der havde sæde i Mexico City. Vicekongen Don Antonio de Mendoza (1535- -50) lod indrette og ordne et arkiv i sit palads. Dette arkiv nåede så vidt man er orienteret efterhånden et betydeligt omfang. Spanierne kastede sig efter etableringen i Mexico ud i forsøget på at bringe hele dette vældige område under administrativ kontrol, en næsten uløselig opgave. En vigtig del af dette arkiv udgjordes iøvrigt af ældre før-spanske indianske billedskrifter, hvis retlige betydning fortsat kunne være afgørende i jord- spørsgsmål.

I 1624 opstod der kompetencestridigheder mellem de gejstlige og de verdslige myndigheder i Mexico City med følgende tumuler og brand- stiftelse. Ved denne lejlighed gik dele af arkivet tabt. I 1692 blev vicekon- gepaladset sat i brand som følge af opstande forårsaget af hungersnød. Atter gik det ud over vicekongeembedets arkiv. Disse to hændelser er skyld i at der i dag ikke er bevaret ret meget arkivalsk stof fra centralsty- ret i Mexico fra det 16. og 17. århundrede, ligesom det også ser ud til at være gået ud over de indianske billedskrifter, hvad vi stærkt må beklage i dag.

I de efterfølgende hundrede år efter den sidste brandkatastrofe førte arkivet i vicekongepaladset en hensygnende tilværelse samtidig med at arkivmasserne på det lokale plan øgedes og henstuvedes under nærmest destruktive forhold.

Oplysningsstiden bevirkede en vis interesse for ældre arkivalier og arkiver som sådan. Fra midten af 18. århundrede spores der lejlighedsvis en interesse hos de skiftende vicekonger i Mexico for at gøre noget ved de utilfredsstillende arkivforhold. Greven af Revilla Gigedo, der var vicekonge 1789–94, besluttede at gøre noget ved forholdene. Der blev udfærdiget en arkivbestemmelse iflg. hvilken et nyt *Archivo General* skulle etableres på Chapultepec Slotet ved Mexico City og modtage arkiver fra lokale embeder helt frem til 1760. Hele arkivorganisationen var i bestemmelserne nøje fastlagt. Imidlertid blev bestemmelsen ikke ført ud i livet inden vicekongen gik af. Det har tilsyneladende været en udbredt trafik, at embedsmændene rundt om i Mexico for at supplere deres tarvelige indtægter solgte ud af arkivernes gamle papirer. Dette blev søgt begrænset af Revilla Gigesos efterfølger, der i 1799 udsendte en forordning, der forbød salg af alle gamle papirer, der var påført segl.

Den tyske geograf og etnolog Alexander von Humboldt, der omkring 1800 berejste Mexico, giver i sine rejseskildringer et mistrostdigt indtryk af Mexicos forfaldne arkivmasser og hele den desorganisation forfaldet var udtryk for. Han beskriver, hvorledes store samlinger af gamle førspanske billedskrifter, der omkring 1750 var indsamlet privat af spansk-italieneren Boturini og senere konfiskeret af vicekongen, i 1803 henlåst stærkt ødelagte i fugtige rum i vicekongepaladset. Kun forholdsvis få af disse manuskripter, som der er bevaret et katalog over, eksisterer i dag.

I perioden 1810–21 udkæmpedes uafhængighedskrigen i Mexico, der endte med det spanske kolonisherredømmes fald. I 1823 blev arkivspørsgsmålet taget op takket være humanisten og historikeren Don Lucas Alamán, der var udenrigsminister i den nye mexicanske regering. Den 23. august 1823 udstedte det øverste råd en bestemmelse om reorganiseringen af et nyt arkiv. Denne dato regnes for det moderne mexicanske *Archivo General de la Nacións* startdato, og i august 1973 fejredes således arkivets 150-årige beståen.

I den nye arkivordning bestemtes det bl. a., at arkivet skulle være offentligt! Dets navn blev anført som *Archivo Público General*. Arkivalierne skulle registreres på tre forskellige måder, nemlig kronologisk, alfabetisk efter navn og alfabetisk efter emne. Denne prætentiose bestemmelse er det dog aldrig lykkedes at opfylde! Det nye arkiv blev etableret i det gamle vicekongepalads, som nu benævnes *Palacio Nacional*.

Arkivvæsenet havde dog fortsat trange vilkår på trods af regeringens bevågenhed. Hovedfunktionerne og kompetenceforholdene var ikke entydigt fastlagt i arkivordningen hvorfor *Archivo Público General* ikke blev den koordinerende faktor mellem de forskellige ministeriers arkiver,

som efterhånden opstod. Dette forhold er en af forudsætningerne for arkivernes situation i dag i Mexico.

En minister, Don José María Lafragua, tog forholdene omkring arkivet op påny. Betegnelsen blev nu *Archivo General y Público de la Nación*. Arkivet skulle sørge for at indsamle ministeriernes afsluttede sager, domme, statistisk og historisk materiale og iøvrigt papirer fra de mexicanske delstater. Bestemmelserne var på mange måder et betydeligt fremskridt i retning af detaljer, kompetence og registreringsmåde. Det normerede personale bestod af en direktør, 3 arkivarer, 3 skrivere, 2 underordnede funktionærer og en portner.

I 1852 publicerede Arkivet sin første kildesamling, som efterhånden fik mange efterfølgere.

De politiske uroligheder og omvæltninger, som fandt sted i Mexico i løbet af det 19. århundrede berørte ikke i nævneværdig grad Arkivet og dets organisation. Derimod gik mange lokale arkiver, uden tvil ofte af betydelig historisk værdi, tabt i forbindelse med kampe rundt omkring i landet. Havde disse været indsamlet centralt havde de muligvis undgået ødelæggelse.

I årene 1910–17 oplevede Mexico en række revolutioner. *Archivo General y Público*, der siden 1823 havde hørt under det der nærmest må betegnes som indenrigsministeriet, blev i 1915 flyttet over til undervisningsministeriet for atter i 1917 at blive underlagt præsidentembedet, *Secretaría de Gobernación*.

Siden 1931 har der årligt været udsendt *Boletín del Archivo General de la Nación*, som foruden mindre artikler med historiske emner har indeholdt indholdsfortegnelser eller inventarier over de forskellige store arkivfonds samt udgivelse af særlige kildegrupper. Der er ikke tvivl om, at dette års-skift har gjort megen gavn for forskerne.

I 1952 udkom for første gang en oversigt over Mexicos mange arkiver og en kort beskrivelse af deres indhold og beliggenhed. Bogen er udgivet af M. Carrera Stampa og hedder *Archivaliae Mexicana*. Desværre er den nu på mange punkter forældet og nogen ny udgave ventes foreløbig ikke, men den giver et ganske godt billede af, at Mexico er »arkivernes land«.

De mexicanske arkiver i dag

Mexico er i dag en forbundsstat bestående af 21 delstater. Forbundsregeringen sidder i Mexico City, som samtidigt er etableret som et selvstændigt forbundsområde med særskilt administration. Den mexicanske forfatning opererer med den traditionelle adskillelse mellem den udø-

vende, lovgivende og dømmende myndighed. Den mexicanske katolske kirke er uafhængig af staten og ikke særligt dominerende. Alle disse ting afspejler sig i arkivsituationen i Mexico i dag. Det vigtigste træk er her decentralisering og som følge heraf stærke niveau-forskelle. Adskillelsen mellem statens forskellige – indbildte eller reelle – magter giver sig bl. a. udslag i, at den lovgivende, udøvende og dømmende myndigheds arkiver administreres og opretholdes fuldstændigt adskilte. De enkelte delstater har deres egne arkiver, som igen både kan være opdelt i centrale og mindre, lokale embedsarkiver. Forbundsområdet har naturligvis sit arkiv, ligesom kirken har sit eget.

Archivo General de la Nación er bortset fra den historiske afdeling kun at betragte som præsidentembedets arkiv og skal blot virke som koordinator af de forskellige ministerarkiver, som bevogtes mere eller mindre rigoristisk. Den nuværende direktør for Archivo General fortalte mig i en samtale, hvorledes han var blevet nægtet adgang til papirer i det udenrigsministerielle arkiv, papirer, der havde at gøre med de nordamerikanske interventionstroppers ophold i Mexico i 1848! Den svenske forsker Magnus Mörner fortæller (anf. artikel), at han måtte spørge selveste den mexicanske krigsminister for at få adgang til sager i det krigsministerielle arkiv fra 1700-tallet.

Nedenfor skal kort gives en oversigt over nogle af Mexicos mange arkiver.

Arkiver, som henhører under den udøvende magt

- Archivo General de la Nación
- Archivo Histórico del Instituto Nacional de Antropología e Historia (undervisningsministeriets historiske departement)
- Archivo Histórico Militar Mexicano (krigsarkivet)
- Archivos Económicos e Históricos de Hacienda (svarer nærmest til økonomi- og indenrigsministeriet)
- Archivo de la Secretaría de Comunicaciones y obras públicas (ministeriet for trafik og offentlige arbejder)
- Archivo Central de Relaciones Exteriores (udenrigsministeriets arkiv)
- Archivo Central de Agricultura y Ganadería (landbrugsministeriet)
- Archivo de Minas y Petróleo y de Propiedad Industrial (mine- og industriministeriet)

Arkiver, som henhører under den lovgivende magt

- Archivo de la Cámara de Diputados

Arkiver, som henhører under den dømmende magt

– Archivo de la Suprema Corte de Justicia de la Nación

Arkiver, som henhører under forbundsområdets styre

– Antiguo Archivo del Ayuntamiento
– Archivo Judicial del Distrito y Territories Federales
– Archivos Generales de Notarias del Distrito Federal

Arkiver, som henhører under Mexicos ærkebiskopiat

Der findes her en lang række indeholdende værdifuldt historisk materiale. De vigtigste er:

– Archivo del Cabildo de la Catedral de México
– Archivo del Arzobispado de México.

Dertil kommer så, som nævnt, *de enkelte delstaters arkiver*. Alle de ovenfor specificerede arkiver er placeret i forbundsområdet.

For den, der evt. agter at drive studier i Mexicos historie på grundlag af arkivalsk materiale, skal opmærksomheden henledes på, at der i flere samlinger i U.S.A.s sydstater findes et righoldigt mexicansk arkivmateriale. Særlig fremstående her er den såkaldte Latin American Collection ved University of Texas, Austin, Texas. Det drejer sig om materiale, som er fulgt med ved den nordamerikanske erobring af tidligere mexicanske landområder (f. eks. Texas), eller som er erobret eller købt gennem årene på forskellig måde.

Archivo General de la Nación

Dette, Mexicos vigtigste og største arkiv, er organiseret efter en forordning udsendt i 1946.² I følge denne påhviler det arkivet at opbevare, klassificere og katalogisere offentlige papirer fra de enkelte kontorer, som indeholder sager, der af de afleverende myndigheder anses for afsluttede. Ordningen indebærer, at såvel forbundsområdets myndigheder som delstaterne kan benytte sig af denne afleveringsmulighed. Der er endvidere pligtaflevering til arkivet af alle love og forordninger, der udsendes af myndigheder rundt omkring i Mexico. Offentlige papirer må ikke kasseres førend arkivet eller en af dette udpeget person er blevet spurgt. I bestemmelserne pålægges arkivet dels gennem sine periodiske skrifter dels gennem særpublikationer at udbrede kendskabet til historisk interessante dokumenter, som findes i samlingerne. Man må endvidere

² Reglamento de Archivo General de la Nación. Offentliggjort i Boletín de A. G. de la N. I. serie, XVII, 3, 1946 pp. 442-457.

ikke uden dette arkivs tilladelse udføre offentlige dokumenter til udlandet. Hvilken praktisk betydning denne bestemmelse har vides ikke.

Organisatorisk er Archivo General inddelt i følgende *secciones*:

- A. – de Paleografía
- B. – de Investigaciones Históricas
- C. – de Catalogación
- D. – Administrativa
- E. – de Biblioteca y Publicaciones.

Over afdelingerne står direktøren for arkivet. Personælet inddeltes i et fagligt og et administrativt personale. I 1974 var der ansat ca. 50 personer i alt ved arkivet. I bestemmelsen fra 1946 siges det, at lederne af de enkelte afdelinger skal være fagmænd inden for de områder, de leder. Dette indebærer, at ikke alle afdelingslederne er historikere. Der er således også bibliotekarer o. lign. Den nuværende direktør, J. Ignacio Rubio Mané, er historiker af fag, i modsætning til mange af sine forgængere. Han trådte til i 1960 og har siden energisk arbejdet både på at give arkivvæsenet som sådan en bedre stilling og på at bygge et arkivvæsen op centralt omkring Archivo General de la Nación. Han har markeret sig kraftigt udadtil og var en af initiativtagerne til den første interamerikanske arkivkongres, der blev afholdt i 1961 i Washington.

Hvad angår afdelingerne, tager den palæografiske sig af »fortolkningen af palæografiske dokumenter« og attesterer bl. a. afskrifter, som rekvireres fra arkivet. Afgrænsningen mellem denne afdeling og den historiske afdeling er ikke særligt tydeligt. Om den historiske afdeling hedder det bl. a. at den udfører de historiske undersøgelser ved arkivet og står for publikationsvirksomheden. Katalogiseringsafdelingen foretager indordningen af arkivalierne i det af arkivet fulgte system samt udarbejder inventarier og kartoteker i samarbejde med den palæografiske og historiske afdeling. Archivo General overvejer at overgå til en slags decimalklassesystem således som det er indført af Archivos Económicos e Históricos de Hacienda, men opererer iøvrigt med en inddeling i arkivfonds, kaldet *ramos*. Et enkelt bind eller pakke kaldes *legajo*. Princippet er arkivalierne indbundne i store bind. En forholdsregel, som har standset »svindet« i arkiverne.

En interessant ting i Archivo Generals organisation er den såkaldte *comisión consultativa del Archivo*, som arkivdirektøren er formand for, men som ellers sammensættes af repræsentanter for de institutioner, der bidrager til arkivets vækst. Repræsentanterne udpeges efter indstilling fra arkivdirektøren af præsidentembedet, Secretaría de Gobernación. Denne

rådgivende kommission har bl. a. til opgave 1) at foreslå ændringer, som vil forbedre arkivets forhold, 2) foreslå nødvendige foranstaltninger for at redde arkivalier af historisk interesse, som befinder sig i andre arkiver og 3) at bidrage til skabelsen af et centralkartotek over de papirer, som må betegnes som *bienes nacionales*, et næsten uoversætteligt udtryk, der indebærer en national ejendomsret (egtl. »de nationale goder«). Den mexicanske opfattelse af begrebet *bienes nacionales* kan således minde lidt om det danske »danefæ«, blot kan mexicanerne også udstrække bestemmelserne til papirer. Såvel arkæologiske vidnesbyrd som papirer af visse kategorier og over en vis alder anses per definition som national ejendom, som evt. private besiddere kun har som »depositum« !

Siden reorganiseringen af Arkivet i 1823 har det været placeret i nogle lidet hensigtsmæssige lokaler i en fløj af det gamle vicekongepalads, Palacio Nacional, der bl. a. rummer Secretaría de Gobernacións kontorer. I 1973–74 flyttede arkivet til noget større lokaler i en fløj af en offentlig kontorbygning fra århundredskiftet beliggende Calle de Tacuba. Forholdene er tilsyneladende lidt bedre men dog langt fra tilfredsstillende efter arkivdirektørens udsagn. I 1963–64 overvejede man at bygge en ny arkivbygning og i den anledning berejste J. Ignacio Rubio Mané Europa for at se på arkivbygninger, og var bl. a. i København. Projektet blev imidlertid skrinlagt. Symptomatisk for arkivets placering og prioritering i den offentlige bevidsthed var mine egne vanskeligheder med at finde det, idet jeg kun havde adressen i Palacio Nacional. Her vidste man ikke, hvor det var flyttet hen; arkivet kunne heller ikke findes i telefonbogen og flere højtstående museumsfolk, som jeg havde lejlighed til at tale med, mente, at arkivet stadig var beliggende i Palacio Nacional, hvor det altid havde ligget! I de nye lokaler på Tacuba er forholdene for publikum blevet lidt bedre. Der er mere plads. En uvant ting for mig var, at det var tilladt at benytte skrivemaskine på arkivets læsesal. I starten generede det, men man vennede sig hurtigt til det. Der var åbent for publikum 8.30–14.30.

Omfanget af Archivo General de la Nación er ca. 35.000 legajos, hvilket svarer til ca. 4.000 lb.m. Af disse er ca. 25.000 registreret og klassificeret og fordelt i 29 ramos af hvilke de vigtigste er

<i>Tierras</i> (om jordspørgsmål)	3.805 legajos
<i>Civil</i> (alm. indenrigske spm.)	2.369 legajos
<i>Inquisición</i> (af gejstlig prov.)	1.552 legajos
<i>Archivo general de guerra</i>	1.466 legajos
<i>Universidad</i>	575 legajos

Den uregistrerede del benævnes under ét *bodega*, der her skal oversættes med »magasin«.

Ovenstående er en meget kort redegørelse for arkivforholdene i Mexico specielt hvad angår hovedarkivet Archivo General de la Nación. I følge direktøren for Archivo General findes der ingen arkivorganisation i Mexico. Man mangler en rummelig og passende arkivbygning, et skolet korps af arkivarer og en lovgivning, der gennemfører et enhedsarkivvæsen, som har beføjelser og midler til at modtage de forskellige myndigheders og delstaters arkiver og således standse rodet og destruktionen i dem.³ En nordisk arkivar kan derfor måske ikke få nye impulser ved at studere arkivorganisation i Mexico, men nok finde lærerige eksempler på følgerne af en manglende central organisation.

³ Disse tanker har J. Ignacio Rubio Mañé bl. a. været inde på i det lille hefte El Archivo General de la Nación, Mexico, Destrito Federal, Estados Unidos Mexicanos, México 1973, udsendt i anledning af arkivets 150-årige beståen.

Den årlige arkivproduktion

AF BIRGIT BJERRE JENSEN

Artiklen er et teoretisk diskussionsoplæg om størrelsen af den årlige arkivproduktion i den offentlige sektor. Udenlandske beregninger er som et eksperiment søgt overført til danske forhold.

Den offentlige forvaltnings årlige produktion af arkivalier er et emne, som interesserer alle inden for arkivvæsenet. Vore hidtidige forsøg på at indkredse produktionen har dog mest haft karakter af jagten på Lock Ness uhyret. Flere arkivarer kan berette historier om at have set dele af uhyret, som er så store, at alle er klar over, at det må have enorme dimensioner, men endnu har ingen set uhyret i dets fulde længde.

Interessen for hvor mange arkivalier, der årligt produceres som følge af den statslige og kommunale forvaltnings virksomhed, er begrundet i et akut behov. Med den voldsomme ekspansion af den offentlige administration vokser produktionen af arkivalier tilsvarende og dermed krvæne til arkivvæsenet. Udgangspunktet for en vurdering af arkivvæsenets fremtidige ressourcebehov må være en viden om opgavens størrelse, det vil sige om antallet af institutioner og omfanget af deres arkivproduktion. Af økonomiske grunde skal en stor del af arkivproduktionen kasseres, når den ikke længere er nødvendig for administrationen. Først når vi kender årsproduktionen, kan vi udregne vor nuværende kassationsprocent, og først da får vi et udgangspunkt for en overvejelse af, hvilket kassationsniveau vi skal sigte efter i fremtiden.

Dette niveau kan ikke udelukkende fastsættes ud fra videnskabelige kriterier. Algørelser om kassation træffes uundgåeligt på et subjektivt grundlag. Resultatet af en kassationsbehandling er nemlig, at der bevares arkivalier, der på videnskabeligt forsvarlig måde kan belyse de forhold, som man har sat sig som mål at belyse. Hvilke forhold, der skal kunne blyses, afgøres af de arkivarer, forskere og administratorer, som medvirker ved kassationsbehandlingen af de pågældende arkivalier. Opfattelsen af hvad der er så væsentligt, at det bør bevares, ligger inden for en referenceramme, som er nogenlunde fælles for samtiden.¹ Men inden for denne ramme er der et vist spillerum. Kun ud fra en viden om administrationens arkivproduktion og en vurdering af arkivvæsenets ressourcebehov kan man nå frem til en fastsættelse af det fremtidige kassationsniveau.

¹ Disse synspunkter findes for eksempel i Vejledningen i behandling af kassationssager på 2. afdeling. Rigsarkivet 1973. Duplikeret, kun til internt brug.

Arkivproduktionen kan beregnes på flere måder. De metoder, der hidtil har været på tale, har enten været en totalundersøgelse baseret på oplysninger fra alle institutioner eller en stikprøveundersøgelse på grundlag af repræsentative institutioner. Begge metoder kræver så stor arbejdsindsats, at vi hidtil er veget tilbage fra opgaven. Formålet med denne artikel er at fremlægge en anden beregningsmetode, som skulle kunne give brugbare resultater med et væsentligt mindre arbejde. Metoden går ud på at udnytte de tal for arkivproduktion, som findes for andre lande, og overføre dem på danske forhold. Grundlaget for denne metode er en påstand om, at i stater på samme udviklingstrin og med samme samfundsstruktur producerer hver offentligt ansat i gennemsnit årligt den samme mængde arkivalier.

Fremgangsmåden bliver derfor at udregne gennemsnitsproduktionen pr. offentligt ansat i det land, hvor der foreligger tal for den årlige arkivproduktion. Den danske arkivproduktion beregnes derefter ved at gange gennemsnitsproduktionen med antallet af offentligt ansatte i Danmark.

Forudsætningen for at denne metode kan anvendes, er en opgørelse over antal offentligt ansatte i Danmark. Dette tal har været genstand for megen offentlig interesse og enkelte forsøg, men først med Perspektivplan I i 1971 fik vi et første helhedsskøn, og først med Danmarks Statistikks opgørelse pr. 1. april 1975 har vi fået et eksakt tal på de offentligt ansatte i Danmark. Offentligt ansatte i stat og kommune i 1975 er opgjort til 574.000. I dette tal er de deltidsansatte, som udgør 34% af de ansatte, regnet med på linje med de heltidsansatte. Omregnes tallet til fuldtidsbeskæftigede bliver det 477.000.²

I det følgende belyses metoden med konkrete eksempler baseret på tal fra henholdsvis England og Sverige.

Fra 1962 har vi en oplysning fra Public Record Office om, at 3.000.000 offentligt ansatte i Storbritannien producerede »over 100 miles of shelving«, altså over 160 km.³ I gennemsnit producerede hver britisk offentlig ansat følgelig 5,4 cm + ? cm. Hvis 574.000 danske offentligt ansatte i 1975 i gennemsnit producerer den samme arkivmængde som deres britiske kollegaer i 1962, er den årlige danske arkivproduktion i 1975 på 31,0 km + ? km. Hvis det britiske tal 3 millioner betegner fuldtidsbeskæftigede – hvad der dog ikke er sandsynligt – skal gennemsnits-

² Tallene for offentligt ansatte er afrundede til tusinder. Perspektivplanlægning 1970–1985. København 1971, s. 15. Se også PP II. Perspektivplan-redegørelse 1972–1987, København 1973, s. 420 ff. Statistiske Efterretninger 1975, nr. 84.

³ A Guide for Departmental Record Officers. Public Record Office, 1962, s. 1.

tallet ganges med 477.000, det danske tal for fuldtidsbeskæftigede. Den danske arkivproduktion bliver da på 25,7 km + ? km.

Også fra Sverige foreligger oplysninger om arkivproduktionen, som i 1972-73 beregnes til ca. 90 km. I 1973 var der 962.000 offentligt ansatte i Sverige. Heraf udgjorde de deltidsansatte 38%. Omregnet til fuldtidsbeskæftigede bliver tallet 776.000.⁴ Det vil sige, at hver offentligt ansat i Sverige i 1973 producerede 11,6 cm, Omregnet til danske forhold får vi en arkivproduktion i 1975 på 55,3 km.

Beregningerne ud fra de engelske og de svenske tal giver en dansk arkivproduktion i 1975 på henholdsvis 31,0 km (25,7 km) + ? km og 55,3 km. Selv om man må være indstillet på, at produktionstallet kun kan være omtrentligt, er det dog klart, at forskellen mellem de to tal er uakceptabelt stor. De faktorer, der indgår i beregningerne, må derfor underkastes en nøjere undersøgelse.

Tænker man sig to samfund, der i alle henseender er fuldstændigt identiske, er det indlysende, at arkivproduktionen pr. ansat vil være den samme i de to lande, eftersom hver enkelt ansats produktion vil være et spejlbillede af den tilsvarende ansattes produktion i det andet land. I dette tænkte eksempel er beregningsmetoden problemløs. Vanskellighederne melder sig først, når der optræder uligheder imellem de to lande, kort sagt når eksemplet omplantes til virkeligheden. Problemet er da at lokalisere de områder, hvor der er forskelle mellem landene og at vurdere, hvilken vægt man skal tillægge disse. I den følgende gennemgang samles faktorerne i disse hovedgrupper:

Arkivproduktion

Definition af arkivalier. For at kunne anvende tal for arkivproduktionen må man vide, hvorledes begrebet arkivalier er defineret. Dette punkt volder ikke problemer i principippet, da det er generelt akcepteret, at arkivalier omfatter alt databærende materiale uanset dets fysiske form, som er blevet til eller er tilvejebragt ved den offentlige forvaltnings virksomhed.

Måleenhed. Forudsætningen for at kunne sammenligne to tal er, at de er baseret på samme måleenhed. Denne forudsætning er almindeligvis opfyldt, da næsten alle lande anvender hyldemetre. Arkivalier, der ikke er i A4-format, omregnes til dette format.

Omfang. For at kunne anvende et arkivproduktionstal må man være klar over, om det dækker den totale årsproduktion. Hvis det kun dækker en del af landets årsproduktion, må man vide, hvilken del af den offentlige forvaltning det dækker.

⁴ Der redegøres nærmere for arkivproduktionstallet side xx. Antal offentligt ansatte fremgår af Statistisk Årsbok 1974, tabellerne 244-249, se nærmere note 8.

Beregningsmetode. For at kunne vurdere slutresultatets værdi må man vide, på hvilken måde arkivproduktionstallet er udregnet. Bygger det alene på et skøn, eller ligger der stikprøve- eller totalundersøgelser bag.

Arbejdskraft

Definition af offentlig ansat. Alle lande anvender begrebet offentligt ansat på samme måde, nemlig om personer, der er ansat i og lønnes af statslige eller kommunale institutioner. Ansatte i private og selvejende institutioner, der modtager offentlige tilskud, regnes normalt ikke med eller anføres i særskilte opgørelser.

Måleenhed. Forudsætningen for at kunne anvende arbejdskrafttallet er, at man ved hvilken måleenhed, der anvendes. Arbejdskraften måles generelt i antal offentligt ansatte. Denne måleenhed lader sig ikke omsætte til helt entydige tal for arkivproducerende arbejdskraft. Forskellige forhold spiller ind. Deltidsansatte udgør et af problemerne. I Danmarks Statistikks sidste opgørelse er der redegjort for de principper, hvorefter deltidsansatte defineres og omregnes til fuldtidsbeskæftigede. Det fremgår heraf, at der endnu er en række problemer, der skal løses, før tællingsresultatet er fuldt ud akceptabelt. Et andet problem er arbejdstidens længde. Umiddelbart synes det problemløst at justere tallene efter arbejdsgrensens længde. Er arkivproduktionen i et andet land opgjort på grundlag af en 42 timers arbejdssuge, justeres tallet til den danske arbejdssuge på 40 timer ved at fratække 1/21. Denne fremgangsmåde vil dog næppe være rigtig, for en række undersøgelser peger på, at en kortere arbejdstid udnyttes mere effektivt end en lang. En forskel på 2 timer pr. arbejdssuge har næppe betydning for arkivproduktionen.

Omfang. For at kunne anvende arbejdskrafttallet må man vide, om det er et deltal eller et totaltal. Det vil sige, om tallet omfatter hele forvaltningen eller kun en del deraf.

Beregningsmetode. Afgørende for en vurdering af slutresultatets værdi er en viden om tallenes troværdighed. Bygger de på løse skøn, eller er der tale om total- eller stikprøveundersøgelser. For de fleste lande gælder nu, at den store politiske interesse for det offentliges personaleforbrug fremvinger stadig mere pålidelige tal baseret på totalundersøgelser.

Tekniske hjælpemidler.

Blandt de faktorer som må tages i betragtning, når man vil sammenstille tallene for arkivproduktionen og offentligt ansatte for to eller flere lande, er også den tekniske faktor. Man må derfor vide, på hvilket teknisk udviklingstrin den pågældende forvaltning befinder sig, fordi anvendelsen af tekniske hjælpemidler påvirker arkivproduktionen. Anvendelsen

af tekniske hjælpemidler i forvaltningen betyder nok en rationalisering, der blandt andet bortsørger visse arkivproducerende led, men som nettoresultat betyder de tekniske hjælpemidler, at den enkelte ansatte sættes i stand til at producere mere. Kopieringsteknikken er et typisk eksempel herpå, edb-teknikken ligeså. Jo mere avancerede hjælpemidler, jo større produktion pr. ansat.

Afprøver vi de opregnede faktorer på de to beregninger, der er foretaget på henholdsvis de engelske og de svenske tal, får vi følgende resultater.

Dansk arkivproduktion i 1975 udregnet på grundlag af de engelske oplysninger om, at 3.000.000 offentligt ansatte i 1962 producerede over 100 miles (160 km).

Arkivproduktion

Definition af arkivalier: sandsynligvis som i Danmark, men ikke oplyst.

Måleenhed: sandsynligvis som i Danmark, men ikke oplyst.

Omfang: i orden, omfatter hele forvaltningen.

Beregningsmetode: ikke oplyst.

Arbejdskraft

Definition af offentligt ansat: sandsynligvis som i Danmark, men ikke oplyst.

Måleenhed: ikke oplyst om tallet angiver heltids- og deltidsansatte, eller om det er omregnet til fuldtidsbeskæftigede.

Omfang: i orden, omfatter alle offentligt ansatte.

Beregningsmetode: ikke oplyst.

Tekniske hjælpemidler

Tallene er fra 1962. Den tekniske udvikling, der siden har fundet sted, betyder at gennemsnitstallet må forhøjes, hvis det skal anvendes til udregning af den danske 1975-produktion. Hvor meget det skal forhøjes er umuligt at sige.

De engelske tal gav omsat til danske forhold en 1975-produktion på 31,0 km (25,7 km) + ? km. Gennemgangen af ovenstående faktorer viser, at dette tal skal forhøjes med yderligere en ukendt størrelse for at justere forskellen på de tekniske hjælpemidler. Usikkerheden omkring måleenheden for arbejdskraften giver som tidligere vist to tal. Dertil kommer, at beregningsmetoderne for såvel arkivproduktion som arbejdskraft er ukendte. De runde tal: 3 millioner og 100 miles peger i retning af et løst skøn, og tallet for arkivproduktionen er ikke angivet med andet end et vagt »over 100 miles«.

Konklusionen bliver, at man ikke kan udregne den danske arkivpro-

duktion på grundlag af de engelske tal. De usikre faktorers vægt er så stor, at resultatet ikke kan tillægges nogen værdi.

Dansk arkivproduktion i 1975 udregnet på grundlag af de svenske oplysninger om, at 776.000 offentligt ansatte (fuldtidsbeskæftigede) i 1972–73 producerede 90 km.

Arkivproduktion

Definition af arkivalier: i orden, som i Danmark.

Måleenhed: i orden, som i Danmark.

Omfang: i orden, omfatter hele forvaltningen.

Beregningsmetode: se nedenfor.

Arbejdskraft

Definition af offentligt ansat: i orden, som i Danmark.

Måleenhed: i orden, som i Danmark. Antallet opgives i heltids- og i del-tidsansatte, således at man kan udregne antal fuldtidsbeskæftigede.

Omfang: i orden, omfatter hele forvaltningen.

Beregningsmetode: i orden, totaltælling.

Tekniske hjælpemidler

I orden, samme niveau som Danmark.

De svenske arkivproduktionstal er fremkommet på følgende måde.

Den centrale statslige forvalnings arkivproduktion beregnes til ca. 20 km årligt. Dette tal er baseret på oplysninger, der fremkom ved en fore-spørgsel fra det svenska rigsarkiv til alle centrale ämbetsverk i 1972 ved-rørende deres forventede årlige tilvækst i perioden 1973–82.

Den regionale og lokale statslige forvaltnings arkivproduktion beregnes til ca. 20 km årligt. Grundlaget for dette tal er en undersøgelse, som er gennemført i 1972 inden for Uppsala Landsarkivs distrikt, som omfatter omkring en fjerdedel af Sveriges befolkning og myndigheder. Der blev indhentet oplysninger fra et udvalg af myndigheder, hvoraf visse typer var stratificeret i grupper efter størrelse. Undersøgelsen viste en årstil-vækst på 5–7 km for Uppsala-distriket. Disse tal understøttes af en til-svarende undersøgelse foretaget af Vadstena Landsarkiv og visse punkt-undersøgelser for eksempel af de store länsstyrelseselekriver.⁵

Den regionale kommunale forvaltning består af 23 landsting, der som

⁵ Jan Lindroth, Gallring med statistiska urval – framkomlig väg eller återvändsgång? RA-nytt, Riksarkivet informerer, nr. 2, 1975, s. 7. Suppleret med oplysninger indhentet fra forfatteren i brev af 4. november 1975 (RA 1975 j. 1000–5) og med mundtlige oplysnin-ger fra förstearkivar Lars Runar, Vadstena Landsarkiv.

deres væsentligste ressortområde har sygehusvæsenet. Landstingenes årlige arkivproduktion er i 1968 beregnet til ca. 30 km. Af dette tal stammer de 24 km fra sygehusenes patientjournaler (16,5 km) og røntgenbilleder (7,5 km). Tallet virker chokerende, men ligger snarest i underkanten i betragtning af, at undersøgelsen stammer fra 1968.⁶

Den lokale kommunale forvaltning består af 464 kommuner. Deres arkivproduktion skønnes at være ca. 20 km årligt. Dette tal er i modsætning til de øvrige tal ikke baseret på undersøgelser, men alene på et skøn.⁷

For alle de svenske tal gælder, at de, selv hvor der er tale om undersøgelser, er *«högst approximativa»*. De bygger hovedsagelig på myndighederne besvarelser af spørgeskemaer, og disse besvarelser er ikke alle lige nøjagtige. Desuden har det vist sig, at definitionen af arkivalier ikke altid med sikkerhed kan overføres til praksis.

Skemaet for svensk og dansk arkivproduktion viser tallene for den svenske arbejdskraft, der har produceret de 90 km, og for den tilsvarende danske arbejdskraft.

I A er angivet den samlede statslige og kommunale arbejdskraft, i B er arbejdskraften fordelt på stat og kommune og i C er den kommunale arbejdskraft fordelt på den regionale (landsting/amtskommuner) og den lokale forvaltning. En opdeling af de statsligt ansatte på central- og lokalforvaltningen har ikke kunnet foretages, da der hverken fra dansk eller svensk side foreligger tal herfor.

Årsagen til de tre opstillinger er, at man opnår forskellige resultater alt efter, hvilken metode man anvender. Tager man alle svenske ansatte under et, bliver deres gennemsnitsproduktion 11,6 cm. Det giver omsat til danske forhold 55,3 km. Beregner man gennemsnitstallene for henholdsvis statsligt og kommunalt ansatte, bliver de på 11,8 cm og 11,4 cm. Omsat til danske forhold bliver tallene for den statslige produktion 22,3 km og den kommunale produktion 32,8 km, ialt 55,1 km. Hvis man beregner den svenske gennemsnitsproduktion for henholdsvis landsting og kommuner får man tallene 16,2 cm og 7,8 cm. Den store forskel skyldes omfanget af patientjournaler og røntgenbilleder ved landstingenes sygehusvæsen. Omsættes disse tal til danske forhold, får man en dansk arkivproduktion på 52,3 km. Den sidste beregningsmetode giver et lidt for lavt tal, fordi der i amtskommunernes 74.000 mangler de personer i Københavns og Frederiksberg kommuner, som varetager

⁶ Arkiv inom hälso- och sjukvård. Delbetänkande avgivet av Landstingens arkivutredning. Statens offentliga utredningar 1968: 53.

⁷ Oplyst af Lars Rumar, Vadstena Landsarkiv.

	<u>Sverige</u> 1972 - 73			<u>Danmark</u> 1975		
	Arbejdskraft ⁸	Arkivproduktion	Gennemsnit	Arbejdskraft ⁸	Arkivproduktion	
A) Stat og kommuner	776.000	90 km	11,6 cm	447.000	55,3 km	
B) Stat Kommune	342.000	40 km	11,8 cm	189.000	22,3 km	
	434.000	50 km	11,4 cm	288.000	32,8 km	
I alt					55,1 km	
C) Stat Regional-kommuner	342.000	40 km	11,8 cm	189.000	22,3 km	
	178.000	30 km	16,2 cm	74.000 ⁹	13,3 km	
Lokal-kommuner	256.000	20 km	7,8 cm	214.000 ⁹	16,7 km	
I alt					52,3 km	

⁸ Tallene for de ansatte er angivet i fuldtidsbeskæftigede. Hvor dette tal ikke er angivet i de statistiske tabeller, er det udregnet ved at lade 2 deltidsansatte/timelønnede gælde for 1 fuldtidsbeskæftiget. Grundtallene er således:

Sverige. Statistisk Årsbok för Sverige, 1974, tabellerne 244–49. Offentligt ansatte i staten: Almänna civilförvaltningen (minus Riksdagen och dess verk) 194.612. Allårsverken 130.098, ialt 324.710, hvoraf 53.352 er deltidsansatte. Rengöringspersonale 10.000 deltidsansatte. Øvrige statslige arbejdstagere 34.800 heltidssansatte, 8.715 deltidsansatte. Offentligt ansatte i kommunalförvaltningen: Landsting: 130.046 heltidssansatte, 57.771 deltidsansatte, 38.753 timelønnede. Kommunerne: 155.944 heltidssansatte, 200.911 deltidssansatte. Det forholdsvis lave antal ansatte i kommunerne skyldes, at folke- og gymnasieskolerne med ca. 100.000 heltids/deltidsansatte ikke hørte under kommunerne, men under Statsundersøttet virksomhed. Tilsvarende er kommunernes arkivproduktion ret lav.

Danmark. Statistiske Efterretninger 1975, nr. 84. Offentligt ansatte i staten: 167.710 heltidssansatte, 42.114 deltidsansatte. Ikke publicerede tabeller i Danmarks Statistik: Amtskommuner: 44.686 heltidssansatte, 28.932 deltidsansatte. Primærkommuner: København og Frederiksberg og Hovedstadsområdet 40.950 heltidssansatte, 25.495 deltidsansatte (heraf sygehusforvaltningen 11.542 heltidssansatte, 7.277 deltidsansatte), øvrige primærkommuner 126.690 heltidssansatte, 95.002 deltidsansatte.

⁹ Tallet 74.000 består af 59.000 ansat i amtskommunerne og 15.000 ansat i Københavns og Frederiksbergs kommuners sygehusvæsen. Disse 15.000 er fradraget det samlede antal for kommunalt ansatte på 229.000.

det, der svarer til amtskommunale opgaver. De 15.000 ansatte under sygehusvæsenet i de to kommuner, der er medregnet i de 74.000, udgør dog langt den største del af dette personale. Trods denne usikkerhed, der betyder at tallet 52,3 km nærmer sig 53 km, er beregningsmetoden III dog at foretrække. Den bevirker nemlig, at sygehussektorens store arkivproduktion kun får virkning på det relevante område, amtskommunerne, og ikke på den statslige eller kommunale forvaltnings arkivproduktion.

Faktorer der kan skabe usikkerhed omkring de svenske tals overførsel til danske forhold er, at de svenske tal for produktion og arbejdskraft er fra 1972-73, mens det danske tal for arbejdskraft er fra 1975. De 2-3 års forskel kan dog ikke betyde, at der er nævneværdig forskel på de tekniske hjælpemidlers niveau i de to lande. De tidligere omtalte problemer vedrørende målingen af arbejdskraften er stadig til stede, men da deltidsprocenterne i de to lande er ret ens – Sverige 38%, Danmark 34% – kan heller ikke denne faktor give nogen større usikkerhed.

Konklusionen bliver da, at en beregning af den danske arkivproduktion på grundlag af de svenske tal ikke er behæftet med usikkerhedsfaktorer, der afgørende kan forrykke resultatet. Et tal på 48-58 km for den danske arkivproduktion i 1975 kan derfor tillægges en rimelig troværdighed, og vi har dermed fået et brugbart udgangspunkt for overvejelser om ressourcebehov og kassationsprocenter.

NB. Efter artiklens færdiggørelse er jeg blevet opmærksom på, at en svensk patients hospitalsophold gennemsnitligt varer 12 dage mod danske patienters 15 dage. Det giver en femtedel færre indlæggelser i Danmark, og det svenske tal på 24 km for patientjournaler bør derfor ned sættes med en femtedel til 19 km. Ser vi for eksempel på skemaets eksempel C betyder det, at de svenske regionalkommuners arkivproduktion bliver 25 km, og at gennemsnitsproduktionen bliver 14 cm. De danske amtskommuners arkivproduktion bliver følgelig 10,3 km og totalproduktionen 49,3 km.

Mot et norsk riksarkiv 1817–1841

AF LAJOS JUHASZ

En av de første dagene i juni 1817 utarbeidet det 5. departement en innstilling i en viktig sak. Det gjaldt å redde »det gamle Rigsarchiv paa Agershuus Slot«. Saken ble forelagt statsrådet den 6. juni, og der ble det »resolveret efter Indstillingen«.¹ Etter almen oppfatning grunnla denne høyeste resolusjon av 6. juni 1817 et virkelig norsk riksarkiv.²

Dokumentet begynner med en kraftsats. »Det gamle Rigsarchiv paa Agershuus Slot er i en betydelig Uorden, som hidrører deels fra det slette Locale, deels derfra, at Ingen med fornøden Iver, Arbeidsduelighed og Skjønsomhed, hvilke tre Egenskaber forenede udfordres, har havt at bestille med den Sag«. Departementet tok problemet alvorlig, og var bestemt for å gå grundig til verks for å finne en løsning. Et nytt riksarkiv skulle grunnlegges. Her skulle oppbevares arkivalier etter både de tidlige norske sentrale myndigheter som Stattholderskap, Slottslov, Regjeringskommisjon m. fl. og etter den nyetablerte norske regjering. Dette nye riksarkiv skulle få lokaler i en bygning i departementsgården som hittil hadde vært benyttet av det militære Depot. De nye lokalene skulle innredes og arkivaliene fra Akershus flyttes og ordnes under tilsyn av en midlertidig bestyrer. Først etter at man hadde fått oversikt over natur og omfang av det arbeide arkivet ville kreve ville departementet utnevne »archivarius«.

Det første spørsmål som reiser seg i forbindelse med departementets beslutning er i hvilken tilstand det gamle Riksarkiv på Akershus befant seg omkring 1814. Deretter melder det annet problem seg angående den umiddelbare anledning som beveget departementet til denne beslutning.

Selve benevnelsen Riksarkiv for en samling av arkivalier på Akershus var ikke gammel.³ Offisielt forekom den første gang i 1782. Under dette navn var arkiver fra ulike myndigheter forenet. Foruten dem hvis kompetanse strakte seg over hele riket var her oppbevart Akershus stifts arkiv

¹ Riksarkivet, 5. dept. referatsprotokoll 1817/149.

² Asgaut Steinnes, Drag or soga om Det norske riksarkivet, Syn og Segn 1944.

³ A. Steinnes op. cit., Stathaldar-arkivet 1572–1771 med Slottslov-arkivet 1704–1722, Oslo 1963. D. R. Bech, Oversigt over det norske Rigsarkivs Tilstand fra de ældre Tider indtil Udgangen af Aaret 1840. Den Constitutionelle 1842, nr. 137 og 146 tillegg.

og arkivalier som ble avlevert stiftet. Imidlertid hørte ikke de militære arkiver inn under Riksarkivet før 1822.⁴

Administrativt lå arkivet mellom 1771–1814 under stiftamtmannen i Akershus. Man var oppmerksom på svakhetene i arkivets stell, men det lyktes ikke å få rettet på de bedrøvelige forhold arkivet befant seg i. Noen fast arkivar hadde man ikke. Den eneste gang i disse årtier før 1814 en registrering og ordning ble foretatt – selv om den ikke ble helt fullført – var det arbeidet Carl Deichman Møller begynte i 1790. Det foreligger et register av ham fra 1792, men ordningsarbeidet var fremdeles ikke avsluttet i 1802, og helt tilendebragt ble det aldri av ham. Senere var det flere som fikk i oppdrag å stelle med arkivet. Rådmann i Christiania, Ludvig Christopher Ingstad (1768–1838), nevnes i årene 1810–1811. Han levde fra sitt 13. til sitt 20. år i stadsphysikus i Christiania, Johannes Møllers hus. Legens sønn, Carl Deichman og Ingstad var omrent jevnaldrende, og sannsynligvis var det denne forbindelse som for rådmannen senere åpnet veien til arkivet. Det følgende år, 1812, hadde Johan Storm Munch (1778–1832) tilsynet.⁵ Han levde dengang under trange økonomiske kår, livnærte seg som huslærer, og hans protektor, prins Frederik av Hessen, skaffet ham denne anledning til inntekter. Om forholdene i arkivet uttalte P. A. Munch seg i følgende ordlag: Riksarkivet må dengang ha vært i en enda værre uorden enn det senere var. Hans far fortalte at når man ville ta en protokoll fra hyllene ramlet alt ned på gulvet, og så hev man bare alt opp igjen hulter til bulter.⁶ Den siste som var ansvarlig for arkivet på Akershus før 1817 var krigskommisær Peter Brandt (1751–1825).⁷ Og det var i hans tid at drastiske ytre hendelser foranlediget en avgjørende forandring i Riksarkivets tilværelse.

Overdireksjonen for ingeniør- og artillerikorpsets undervisningsanstalter meddelte 20. januar 1817 det 6. departementet at den trengte lokaler til auditorier. De rommene på Akershus slott som dengang ble brukt til det såkalte store militære arkiv ville egne seg godt til dette formål og arkivet kunne flytte inn i interimskirken ved siden av.⁸ Departementet godtok den foreslalte forandring, og det norske ingeniørkorps fikk i oppdrag å innrede interimskirken til arkivbruk. Men interimskirken var på den tid fullstappet av kornsekker. Det var korn sendt av kongen for å

⁴ Bernt Moe, Om det førhenværende norske Krigsarchiv på Agerhus Slot, Militært Tidskrift XI, s. 374 ff.

⁵ Norsk Biografisk Leksikon IX, s. 438.

⁶ Riksarkivet, privatarkiv nr. 9, pakke nr. 16.

⁷ Anton Busch, Slektens Nerdrum, s. 151.

⁸ Riksarkivets journalsaker, 1817–1838.

bli delt ut blant trengende. Da kirken omsider ble tømt for kornsekker kom artilleribrigaden og tok den i bruk for artillerisakers oppbevaring. Ingeniørkorpset forsøkte i februar å plassere arkivsakene i den høyere militære undervisningsanstalts forelesningsrom og under det i kjelleren. Sammen med det husville militære arkiv var det også flyttet en del sivile arkivalier: Akershus stifts saker som allerede var avlevert til Riksarkivet. Mens stiftsarkivets protokoller og dokumenter befant seg på dette midlertidige oppholdssted, skjedde det en gang tidlig om våren at soldater brøt seg inn i arkivrommet og forsynte seg med protokoller. En del av protokollene – i alt fjorten bind som alle vedkom stiftet – ble funnet under en stenrøys på Festningen, men den overveiende del av tyvegodset var allerede blitt solgt i byen til handelsmenn for en billig penge. Kommandantskapet meldte straks om de gjenfundne fjorten protokoller til stiftet, og stiftamtmannen videre til det 5. departement. Tyveriet ble oppdaget, og politiet krevde de solgte protokoller tilbakelevert til arkivet.⁹ Departementet kunne i midten av mai danne seg et riktig bilde av arkivforholdene på Akershus. Et energisk tiltak kunne ikke lenger la vente på seg; innstillingen var ferdig innen kort tid.

Det er ingen tvil om at arkivforholdene i 1817 i alle henseender var utilfredsstillende: Ingen fast arkivar, ingen egnede lokaler, alt i uorden. Stiftamtmenne var klar over dette, men effektiv hjelp kunne de ikke skaffe. Tilfeldige hendelser førte til at departementet måtte ta opp saken, og da den endelig ble drøftet ble den vurdert ut fra administrasjonens synspunkter og behov. Departementet tenkte mere på det fremtidige regjeringsarkiv enn på utbygging av et norsk riksarkiv.

Betydningen av resolusjonen av 6. juni 1817 må ikke vurderes høyere enn den i virkeligheten er. Den trakk opp en ramme for et fremtidig sentralarkiv som skulle ta vare på sentraladministrasjonens arkivalier fra de eldste dokumenter som var oppbevart til de nyeste som ville bli avlevert etter hvert. Om resten av det gamle Riksarkiv på Akershus ble det ikke fattet noen afgjørelse. Stiftets og underrettenes arkivalier ble stilltiende ført tilbake under stiftamtmannens oppsyn. Intet var sagt om det nye arkivs organisasjon. Uten tvil hørte det nå inn under det 5. departement for finans-, handels- og tollfaget og ikke under det 4. som var for de andre anliggender, men det dannet ikke noen underordnet enhet innenfor departementet. Arkivet fikk ikke noe personale. En midlertidig bestyrer skulle overta tilsynet som bibeskjeftigelse. Bestyreren skulle forestå flyttingen og ordningen og legge forholdene til rette for en normal drift. Arkivets oppgaver var tenkt i en meget snever forstand; det skulle bare

⁹ Statsarkivet i Oslo, Christiania politikammers forhørsprotokoll 3, fol. 68b ff.

tjene administrasjonen i dens daglige arbeide. Hvilket var forståelig. Forløpig lå hele problemet i hendene på administratorer. Et fyldigere arkivbegrep ville først bli gjeldende ca. 20 år senere da historisk interesserte personer kom til å spille en rolle i utviklingen. I resolusjonen av 6. juni 1817 bør man se et første skritt mot det virkelige norske Riksarkiv; den dannet en begynnelse i å ta konsekvensen av hendelsene i 1814 på det arkivmæssige plan.

Innen få dager traff departementet de nødvendige forsyninger for å sette i verk resolusjonen. Ingeniørkorpset ble anmodet om å innrede depo-bygningen i departementsgården¹⁰ til arkivbruk. Drøftelsene om den midlertidige bestyrers person måtte ha foregått muntlig allerede på et tidligere tidspunkt, og nå trengtes det bare å underrette vedkommende om at han kunne begynne sin virksomhet.¹¹ Til bestyrer ble ekspedisjonssekretæren i det 6. departement, Johan Henrik Rye (1787–1868) utpekt.

Rye var da i sitt 30. år.¹² Han ble student fra Katedralskolen i Christiania i 1804, og valgte den militære løpebane. I rask fart nådde han fenrik, sekond- og premierløytnants rang. Samtidig tok han i 1812 juridisk embeteksamen i København. I 1814 vendte han tilbake til Norge og ble auditør ved Frederiksværn verft. I 1816 ble han ekspedisjonssekretær i det 6. departement. Man kan spørre hva som fikk ham til å påta seg bestyrerhvervet i Riksarkivet. Det mest sannsynlige svar er at det var inntekten ved en bibeskjeftigelse.

Sommeren 1817 tok Rye fatt på arkivets flytning fra Festningen til departementsgården. På grunn av temperaturforholdene i lokalene på Akershus foregikk dette arbeide stort sett bare i somtermånedene. Rye foretok et visst utvalg; bare de arkivalier ble tatt med ved flytningen som etter hans skjønn fortjente å bli tatt vare på. Arkivet ble på ny ordnet på det nye stedet. Hittil hadde dokumentene vært ordnet mer eller mindre etter emne uten hensyn til tiden. Rye foretrak å ordne i kronologisk rekkefølge, og omordningen var naturligvis et besværlig anliggende.¹³ Tre år forløp med flytting og omordning, men vi vet ikke hvor langt arbeidet var fremskredet da en ny oppgave meldte seg i 1820: mottagelse av de norske arkivsaker som var blitt avlevert av Danmark til Norge.

I Kieltraktatens § 21 forpliktet den danske konge seg til å overlevere den svensk-norske konge samtlige arkivsaker m. m. som vedkom Nor-

¹⁰ 5. dept. kopibok, 1817/2508.

¹¹ s. st. 1817/2510.

¹² N. B. L. XII, s. 41 ff.

¹³ Riksarkivet, Finansdept. j.nr. 1818/7322.

ge.¹⁴ Forhandlingene om oppgjøret mellom de to land førte i 1819 til Stockholm-konvensjonen som i artikkel 8 bestemte at Kieltraktatens § 21 snarest mulig skulle tre i kraft.¹⁵ Våren 1820 ankom de første forsendelser til Christiania, og innen ett år, frem til april 1821, ble ca. 500 sekunder arkivalier transportert sjøveien til Norge. Mottagelsen i Christiania lå i Ryes hender. De ankomne arkivalier ble oppstilt i depotbygningen i byen, og hensikten var å ordne dem senere etter som Rye fikk tid til det. Nesten samtidig med arkivaliene fra København ble det også mottatt to forsendelser fra Stockholm. De omfattet militære karter og tegninger som Sverige allerede 1814 hadde fått utlevert fra Danmark, og som inntil 1820 var blitt oppbevart i svenske arkiver. Protokollene og pakkene, både de som var flyttet fra Festningen og de som var kommet fra København, fylte to etasjer i depotbygningen, og ventet på å bli ordnet. Bestyreren kunne imidlertid vanskelig ta seg tid til sin bibeskjefstigelse. I begynnelsen av 1822 ble han medlem i Hovedmatrikkelkommisjonen,¹⁶ og det nye hverv medførte forholdsvis mange reiser. Rye forutså at han kom til å bli alvorlig hindret i å forestå arkivbestyrelsen. Den 29. mars ba han om at fullmektig i Revisionsdepartementet Eiler Christian Holtermann måtte konstitueres som bestyrer for Riksarkivet i den tid han ville bli opptatt med matrikkelforretninger.¹⁷ Departementet meddelte den 16. april at det ikke hadde noe imot at Holtermann på Ryes vegne besørget arbeidet i arkivet i det inneværende år. Holtermanns vikariat begynte 1. mai 1822.

Eiler Christian Holtermann (1793–1841) var en ung mann på knapt tredve år. Han hadde allerede ti års tjeneste i militærerstaten; i 1808 begynte han karrieren som fenrik ved det 2. trondhjemske nasjonale infanteriregiment og 1. januar 1818 gikk han av med vartpenge som sekondløytnant. Deretter studerte han jus og ble exam. juris sommeren 1820. Han var en stund volontør i Marindepartementet, og i 1821 ble han utnevnt til fullmektig i samme departements revisjonskontor. Ved opprettelsen av Revisionsdepartementet ble han overflyttet dit.¹⁸

Holtermann var ikke lenge Ryes vikar i Riksarkivet. I juli ble ekspedisjonssekretæren i Finansdepartementet utnevnt til statssekretær, og Rye ble i desember hans etterfølger. Det nye embetet var meget krevende, og

¹⁴ Halvdan Koht, *Aktstykke frå oppgjøra millom Noreg og Danmark etter 1814*, Oslo 1925, s. 6.

¹⁵ J. H. Vogt, Love, Anordninger etc. for Aaret 1819, Christiania 1820, s. 85.

¹⁶ Vilhelm Hafner, *Innstillinger og Betenknninger*, Oslo 1925, s. 32.

¹⁷ Finansdept. j.nr. 1822/1231.

¹⁸ Riksarkivet, *Regjeringsinnställinger 1821/5474*.

i mars 1823 måtte Rye tre ut av Matrikkelkommisjonen. At han også frasa seg arkivbestyrelsen var en selvfølge. Rye må ganske tidlig ha innviet Holtermann i sine planer, for allerede i januar 1823 søkte Holtermann om at Riksarkivets bestyrelse måtte bli overlatt ham.¹⁹ Dette ønske ble med tiden oppfylt: den 6. juni 1823 ble Holtermann konstituert som bestyrer av Riksarkivet.²⁰

Rye var i omtrent fem år knyttet til arkivet. Hans tid var opptatt av flyttingen fra Akershus og mottagelsen av avleveringene fra Stockholm og København. Opprinnelig hadde han planlagt en omordning av Festningens masse, men ble forstyrret i utførelsen av planen. Københavnmengden krevde hans arbeidskraft og all disponibel plass; ordningsplanene ble skjøvet til side. I Ryens person hadde Riksarkivet fått den rette bestyrer som var interessert, arbeidsom og økonomisk. Men den nye statsadministrasjonen hadde behov for hans evner på viktigere områder, og Rye forlot arkivet midt i en travel tid.

Holtermann overtok en arv som ikke var lett. Avleveringene fra København fortsatte, og en tid truet de med å ta et omfang som kunne ha sprengt den bestående ramme. Samtidig begynte statsforvaltningen å stille krav overfor arkivet, og de første private brukere sendte inn sine forspørsgsler. Det døde depot tok så smått til å bli et levende arkiv.

Etter ett års pause ble det sommeren 1822 igjen fart i forsendelsene fra København. I løpet av noen få måneder ble det mottatt 715 sekker, og det var ikke helt klart om det ikke snart ville komme enda flere. Plassmangelen måtte hurtigst mulig avhjelpes. I depotbygningen var da bare den første etasje disponibel. Skulle hele bygningen bli fullstappet av arkivalier fra før 1814 ville bestyreren bli nødt til å finne plass for avleveringene fra departementene annetsteds. Holtermann undersøkte rommene på Festningen og forandret den opprinnelige disposisjon. Han fant det ikke hensiktsmessig å bruke opp første etasje til gamle arkivalier. Enkelte departementer ville komme til å avlevere fra sine arkiver, og disse forholdsvis nye saker ville sannsynligvis ofte bli etterspurt. Disse burde stilles opp i departementsgården. De sakene som kom fra København derimot, var eldre og mindre aktuelle for administrasjonen. Og det var disse som burde oppbevares på Festningen. Holtermann foreslo i brev av 2. juli at Riksarkivet skulle overta det militære arkivet på Akershus mot å få tilvist ikke bare de lokaler som var opptatt av dette arkiv, men også de rom som i 1817 var blitt ryddet for Undervisningsanstalten, men nå i-

¹⁹ Finansdept. j.nr. 1823/94.

²⁰ s. st. kopibok 1823/1109.

gjen sto ledige.²¹ Hverken Finans- eller Armédepartementet hadde noe imot forslaget.²² Den 31. juli 1822 bekreftet Finansdepartementet overfor Armédepartementet at det militære arkiv var blitt overtatt av Riksarkivet.

Selv de nye lokaler var ikke tilstrekkelige til å kunne huse den mengden av arkivalier som sommeren 1822 var ventet fra Danmark. I slutten av juli regnet Holtermann med ytterligere 2500 sekker i tillegg til dem som allerede var ankommet. Etter hans beregninger var det i de nyerhvervede lokaler plass for omrent 800–900 sekker. En siste utvei så han i en radikal kassasjon. Etter hans vurdering fantes det en mengde protokoller og dokumenter »der kun lidet syntes at qualificere sig til opbevarelse«. Som eksempel nevnte han over hundre år gamle regnskaper. I brev av 31. juli foreslo han at en kommisjon skulle bedømme hvorvidt de ankomne arkivalier fortjente å bli tatt vare på. Ved å kassere en del ville man skaffe plass for resten, og ved å selge det kasserte som makulatur ville man inntjene transportutgiftene.²³ Holtermanns forslag vant ge-hør i Finansdepartementet. Departementet innstilte at det skulle bli nedsatt en kommisjon med justitiarius Jens Christian Berg og lektor Gregers Fougner Lundh som medlemmer. Kommisjonen skulle komme med beretning om hvilke arkivalier som burde oppbevares og hvilke makuleres.²⁴ Den kongelige resolusjon av 2. august 1822 fulgte innstillingen, og for Berg og Lundh ble kommissoriene utstede den 9. s. m. Senere fikk kommissærerne også bevilget assistenthjelp.

Komiteén ble en skuffelse. Bestyreren fikk ingen hjelp fordri den aldri kom sammen. Til assistent var engasjert angivelig Gustav Ludvig Baden som den gang oppholdt seg i kort tid i Norge, men det kan ikke ha vært meget han har utrettet i det norske Riksarkiv. Holtermann måtte arbeide alene. Leilighetsvis fikk han en »karl« til å utføre det groveste av det rent fysiske arbeide. I alminnelighet kunne han avse to timer daglig til arkivordning, onsdagene og lørdagene hele formiddagen. Gjennomsnittlig ordnet han omrent 250–300 sekker pr. år, det vil si i somtermånedene, ialt henimot 900 sekker. I rapportene sine gikk han aldri inn i detaljer, det er der derfor uklart hva han mente med ordning. Sannsynligvis tömte han sekkene og stilte opp protokoller og pakker i den riktige rekkefølge som de hørte sammen. Foruten de danske avleveringer øket arkivmassen også med andre tidligere selvstendige norske arkiver, som for ek-

²¹ s. st. j.nr. 1822/2889.

²² s. st. kopibok 1822/2115 og j.nr. 1822/3086.

²³ s. st. j.nr. 1822/3332.

²⁴ s. st. referatsprot. 1822/416.

sempel arkiver etter Overhoffretten, Overadmiraliteten, Overkriminalretten m.m., eller med delleveringer, som for eksempel fra Generalinnkvarteringskommisjonen, Provideringskommisjonen på Akershus og i Kristiansand, Mynten i Kongsberg, m.m. Også den daglige drift krevde en ikke ubetydelig del av bestyrerens tid. Det måtte føres korrespondanse, utferdiges atester, avskrifter og besørges utlån både til administrasjonen og til private.²⁵ Blant private lånere var en av de første Jens Edvard Kraft. Holtermann ble i september 1825 utnevnt til byfoged i Molde, og forlot Riksarkivet siste dag i oktober samme år.

Holtermanns fratrede burde ha gitt departementet anledning til å vurdere erfaringene med Riksarkivet i de siste åtte år. En stor oppgave lå der og ventet på å bli løst under meget vanskelige omstendigheter. Arkivet burde ha fått en fast sjef som under normale betingelser d.v.s. med det nødvendige personale og tilstrekkelig med lokaler skulle kunne ha skaffet konsoliderte forhold i arkivet. I stedet for konsolidering fortsatte det provisoriske. Fra 1825 og frem til 1840 – i fenten år – fulgte departementet den praksis at bestyrerhvervet i Riksarkivet ble betrodd en byråsjef som beholdt det som bibeskjeftigelse inntil han ble utnevnt i et passende embete utenfor hovedstaden. Dette system sammen med en kronisk plassmangel førte til at arkivet befant seg de følgende halvannet desennier i en permanent utilfredsstillende, stundom kritisk tilstand.

Som Holtermanns etterfølger i Riksarkivets bestyrelse ble Ambrosius Flor Hofgaard (1788–1854) utnevnt.²⁶ Han var krigsassessor fra 1811 og fra 1815 ansatt i 5. departement, først som fullmekting, senere som revisor og til slutt som byråsjef. Han var svoger av Johan Storm Munch, og det spørs om han ikke av den grunn kom til å vise interesse for bibeskjeftigelsen i Riksarkivet. Hofgaard ble konstituert som bestyrer fra 1. november 1825.

Forholdsvis lang tid, fire og et halvt år, skjøttet Hofgaard arkivets bestyrelse. Han administrerte de løpende forretninger: førte korrespondansen, ekspederte utlån og utferdiget utskrifter. Særlig dette siste ble etter at loven om utskiftning av jord og skog av 17. august 1821 trådte i kraft en meget byrdefull affære. For å kunne overkomme forespørslene foretok Hofgaard ordning og registrering av Akershus stiftsarkiv. Dette arkivet fylte den gang tre rom, og etter gjentatte flyttinger befant det seg i en uoverskuelig uorden. Hofgaard holdt på med arbeidet i 1826–1827. Også de arkivsaker som i sin tid kom fra København manglet registratur; det fantes bare fortegnelser til de enkelte forsendelser. Hofgaard

²⁵ Holtermanns årlige beretninger, Finansdept. D. j.nr. 1824/8, 1825/416 og 1825/1515.

²⁶ E. A. Thomle, *familien Hofgaard i Norge*, Kristiania 1911, s. 113 ff.

planla en felles registratur for hele Danmark-massen. Til hjelp ansatte han sommeren 1827 to assistenter, fullmektig Nathan Suhrland Lindholm og kopist Murer som var engasjert i henholdsvis tre og fire måneder til daglig fire timers arbeide. Senere tenkte han å utarbeide detaljerte registre for den del av Danmark-sakene som var nyere enn 1799, og til dette formål foreslo han ansettelse av en fast assistent, men det ble ikke noe av, hverken bevilgning til assistenthjelp eller utførelse av planen. Ikke desto mindre ordnet Hofgaard enkelte arkivserier også i Danmark-massen, som for eksempel Berg- og Saltverkkontorets arkiv, Generalforstamts arkiv og en del av Kommersekollegiets saker. Etter hvert mottok Riksarkivet avleveringer fra den nye administrasjon, og til de første hørte Den midlertidige Rigsbanks arkiv og en del fra Revisjonsdepartementets 1. kontor.²⁷ Den 8. januar 1830 ble Hofgaard utnevnt til tollkasserer i Larvik, og den 31. mars sluttet han som bestyrer av Riksarkivet.

Fra 1. april 1830 var Bendix Wahl Schrøder (1804–1846) konstituert som bestyrer av Riksarkivet.²⁸ Han var exam. juris fra 1825. Ett år tilbragte han på byfogedkontor, så ble han ansatt i Finansdepartementet hvor han i fem år hadde vært kopist og i fire år fullmektig før han i 1830 ble utnevnt til byråsjef. Hans virksomhet i Riksarkivet strakte seg litt over to år. I forbindelse med hans bestyrelse kan tydelig sees ulempene ved de kortvarige engasjementer av departementsfunksjonærer. Bestyrerne manglet erfaring fra arkiv, og forholdene lå ualminnelig dårlig til rette for at de fort nok kunne sette seg inn i arbeidet. Arkivet var fordelt på to steder i flere rom, det befant seg i en mer eller mindre rotete tilstand. Lokalene egnet seg ikke til arkivbruk, de var primitivt innredet, dårlig belyst og uten mulighet for oppvarming. Normalt arbeide – angivelig et par timer daglig – foregikk i det norske Riksarkiv på den tid i sommermånedene; i vinterhalvåret ble bare de løpende forretninger avviklet.

Blant de første ting Schrøder foretok seg var anskaffelse av to skap. Det ene for oppbevaring av de kostbareste dokumenter, riksakten, grensedokumentene m.m., det andre for å tjene som kontorskap og gi plass for registre, fortegnelser m.m. Det siste var uunnværlig for Schrøder hadde allerede savnet flere fortegnelser angående avleveringer fra København. Han savnet ikke bare fortegnelser, men også protokoller og andre arkivalier. Han fant kvitteringer for utlånte arkivsaker så langt tilbake som fra 1823–1824, hadde inntrykk av at neppe halvparten av overformynderienes arkivalier var igjen og at den største del av Rentekam-

²⁷ Hofgaards årlige beretninger, Finansdept. D. j.nr. 1827/215, 1828/107, 1829/125 og 1830/330.

²⁸ s. st. j.nr. 1830/330.

merets bøker var borte. Administrasjonen hadde behov for dem, fikk låne dem, men leverte dem ikke tilbake. Schrøder ba departementet om instruks til hvem og for hvor lang tid utlån kunne bevilges.²⁹

Sammen med professor Lundh gjorde han også en annen merkelig oppdagelse. Lundh som samlet stoff til et norsk Diplomatarium sökte om å få utlånt fra Riksarkivet pergamentbrev til dette formål. Mens Schrøder holdt på å finne frem sakene, fant han en kvittering som viste at omtrent tre hundre originale diplomer og kopier i 1826 ble utlånt til W. F. Christie. Han ba nå departementet om å henstille til Christie å levere dem tilbake. Departementet skrev 8. juni 1830 til Christie som svarte prompte, men ventet nøyaktig ett år før han bestemte seg for å sende diplomene.³⁰ Lundh og Schrøder var imidlertid ikke sikre på at forsendelsen omfattet samtlige utlånte dokumenter. Departementet henvendte seg til Christie våren 1832 i sakens anledning, og i 1834 gjentok departementet samme spørgsmål, men fikk intet svar.³¹

I Schrøders tid brukte Riksarkivet på Akershus blant annet også to kjellerrom. Det ene var ganske stort, henimot 40–50 m², det andre lite, knapt 10 m². Ingen av dem var »arkivmessig« innredet; pakkene var stablet opp på hverandre blandet med uinnpakkede dokumenthauger. Bestyreren syntes at det store kjellerrom burde settes i arkivmessig stand, men bare tanken på å oppholde seg en lengere stund i dette rommet avskrekket ham fra å foreta seg noe. Til slutt tok han ekspedisjonssekretær Thrap med på en befaring og besluttet seg for å rydde opp i det største rommet. De halvråtnne og løst liggende planker ble erstattet med nytt gulv, nye reoler ble satt opp og stige kjøpt inn. Det dreide seg om Akershus stifts og landmilitæretatens arkiver, omtrent 2000 protokoller og pakker. De ble nå sortert og halvparten av stiftsarkivets 1500 enheter ble også ordnet og forsynt med merkelapper.³²

Foruten kjellerne fant Schrøder også andre lokaler på Akershus som trengte instandsettelse. Det ene rom hadde i stedet for vinduer tre gluggar så store at et menneske kunne krype gjennom dem. Da det værelse hvor den gang kroningsregaliene ble oppbevart lå over dette rommet, var det ikke helt utelukket – i alle fall i Schrøders tanker – at noen en gang virkelig ville forsøke å forsere denne veien. Adgangen ble sperret ved at jernstenger ble satt opp i gluggene.³³

²⁹ Schrøders beretning av 20. mai 1830. s. st. 1830/449.

³⁰ s. st. j.nr. 1830/567.

³¹ s. st. j.nr. 1832/164.

³² s. st. j.nr. 1831/234.

³³ s. st. j.nr. 1831/806.

Etter all sannsynlighet var Schrøder både våken og beslutt som når det gjaldt arkivets administrasjon. Han ville i det minste ha et rudimentært kontor, en reglementert utlånsvirksomhet og et nødtørstig vedlikehold. Mindre aktiv var han på det spesifikke arkivmæssige felt. For større oppgaver vek han tilbake. Mindre nye avleveringer som Riksforsamlingens arkiv og klagene over ligningen til bankinnskudd ble ordnet og oppstilt. Lagtingsarkivet – den største delen var løse papirer kastet sammen i en dynge – belastet en stund hans samvittighet, men så reddet han sin sjels-ro ved å sette i stand det store kjellerrommet. For denne ikke udelte hyggelige bibeskjeftigelse forlangte Schrøder 300 spd. pr. år.³⁴ Uforandret innstilte departementet bestyrerens anmodning og beløpet ble bevilget, men den kongelige resolusjon av 2. juli 1831 forlangte samtidig »departementets betenkning om og hvorvidt Riksarkivets ordning og fremtidige bestyrelse ikke kunne besørges for en mindre årlig sum«.³⁵ Schrøder ble våren 1832 utnevnt til foged, og forlot Riksarkivet den 30. april s. a.

Ny bestyrer ble Ole Edvard Buck (1799–1843).³⁶ Han tok artium ved Trondhjem katedralskole, ble cand. juris i 1824, var ansatt i Finansdepartementet fra 1825 som kopist, fra 1826 som fullmektig og utnevnt til byråsjef i 1828. I Riksarkivet virket han ett og et halvt år, og det er få ting som minner om hans tid. Han hadde kjennskap til Finansdepartementets eget arkiv og regnet med betydelige avleveringer derfra. For å forberede dette lot han rydde den nederste etasje i depotbygget i departementsgården. Likeledes ble det ryddet i det minste kjellerrommet på Akershus hvor forskjellige trykksaker, men også arkivalier »var formendelst fugtighet i murene begynt at gå i forrådnelse«.³⁷ Det er første gang vi hører om at arkivsaker ble kassert, men det er ikke mulig å si hva den kasserte masse besto av. Den 16. oktober 1833 ble Buck utnevnt til amtmann i Finnmark.

Fra midten av 1817 til slutten av 1833 var det departementsfunksjonærer som bestyrte Riksarkivet. Det ble nærmest en fast praksis at en av Finansdepartementets byråsjefer fikk dette hvert som bibeskjeftigelse. Bestyreren hadde aldri stått i nærmere tilknytning til et arkiv før han fikk med Riksarkivet å gjøre. Han var uerfare, og etter at han påtok seg oppgaven sto han helt alene, uten fast hjelp. Til tross for enkelte isolerte ordningsforsøk var arkivet på grunn av tilfeldige omflyttinger uoversiktlig og uordnet. Uten fast budsjett måtte bestyreren som regel selv for-

³⁴ S. st. j.nr. 1831/463.

³⁵ S. st. j.nr. 1831/618.

³⁶ J. B. Halvorsen, Norsk Forfatter-Lexikon I, s. 506.

³⁷ Finansdept. C. j.nr. 1832/1820.

skuttere de beskjedne beløp som ble utbetalt for inventar eller for godt gjørelse for midlertidig og kortvarig arbeidshjelp. Det fantes ingen plan og ingen kontinuitet i Riksarkivet.

Etter Buck ble det tilsatt to bestyrere. Byråsjef Johan Henrik Egeberg og fullmektig Abraham Spenning. Egeberg (1804–1894) var elev ved Christiania katedralskole, student fra 1820, cand. juris fra 1825 og gjen-nomgikk den vanlige løpebane i Finansdepartementet: kopist i 1825, fullmektig i 1829, byråsjef i 1832.³⁸ Spenning (1796–1847) var ansatt i samme departement fra 1820, først i revisjonen og fra 1826 i tabellkontoret. I 1829 ble han exam. juris med beste karakter og i 1830 konstituert, i 1831 utnevnt til fullmektig.³⁹ Med den nye ordning fulgte departementet den gamle praksis at bestyreren skulle være en byråsjef, men forsøkte å sikre at det skulle kunne utføres også et kontinuerlig og planmessig arkivarbeide i Riksarkivet. Dette siste skulle Spenning stå for.

Fra 1834 forteller kildene på en ny måte om forholdene i Riksarkivet. Årsberetningen utarbeidet av bestyreren kommer i bakgrunnen og problemene taler om og for seg selv. Til å begynne med er det diplome-ne som fanger interessen. I følge en kongelig resolusjon datert 5. april 1834 skulle de overleveres til Universitetet og innlemmes i dets diplom-samling.⁴⁰ Universitetet eide nemlig en anseelig diplombestand. Kjernen i denne besto av den samling av diplomer og aktstykker som opprinnelig var i Selskabet for Norges Vel's eie, men som i 1822 ble overtatt av Uni-versitetet. Gaver fra Christiania bispearkiv, magistratsarkivet og Oslo Hospital øket denne grunnstammen. Samlingen ble ordnet og registrert i årene 1822–1828.⁴¹ Våren 1830 kom Münchensamlingen til Christia-nia, ble i de følgende måneder registrert, og i 1831 ble det utarbeidet forslag om deling av samlingen mellom de tre impliserte land.⁴² Samtidig ble oppmerksomheten også rettet mot Riksarkivets diplomer. Uni-versitetet ville samle samtlige diplomer på ett sted. Collegium Academi-cum henvendte seg 14. november 1831 til Kirkedepartementet og foreslo overføring av Riksarkivets diplombestand til Universitetet. Her ville det bli sørget for at de ble ordnet og gjort tilgjengelige for historisk forsk-ing. Kirkedepartementet forela saken for Finansdepartementet som ba Riksarkivets bestyrere lage en fortegnelse over de diplomer som kunne komme i betraktnsing.⁴³ Deretter gikk det lang tid uten at noe hendte.

³⁸ Regeringsinnstiller, 1832/2184.

³⁹ s. st. 1831/1599.

⁴⁰ Finansdept. D. j.nr. 1834/2840.

⁴¹ Per Sveas Andersen, Rudolf Keyser, Oslo 1960, s. 134.

⁴² s. st. s. 138.

⁴³ Finansdept. D. j.nr. 1831/968.

Den 3. juli 1833 purret Collegium Academicum. Etter ytterligere et halvt år lå Finansdepartementets innstilling ferdig. Departementet anså det for gavnlig for forskning at Riksarkivets diplomer ble innlemmet i Universitetets samling, og dets innstilling av 4. mars 1834 ble bifalt ved nevnte kongelige resolusjon.

Utførelsen av resolusjonen av 5. april 1834 ble overlatt professor Lundh. Han skulle gjennomgå en del sekker med gamle brev og dokumenter i Riksarkivet, og undersøke om de inneholdt ting som skulle overgis til Universitetet. Lundh kom på den måten på ny i kontakt med Riksarkivet og ved ham ble minnene om komitéen av 2. august 1822 gjenoppfrisket. Tilstanden i arkivet hadde ikke bedret seg i de forløpne tolv år. Nå var elleve større og mindre lokaler nesten fullpakket av »arkivalier av verd og uten verd«. Bestyrerne oppfattet det som sin plikt bare »å ordne de fra departementene og andre til arkivet innkomne saker og iøvrigt å påse at den engang tilveiebragte orden ble vedlikeholdt«. De kunne ikke gjennomgå den gamle bestanden og ordne den. Dette arbeide måtte imidlertid settes i gang, og bestyrerne foreslo i brev av 27. mai 1834 for departementet følgende: Det måtte tilsettes en fast assistent som skulle opppta fortegnelser over hele arkivet. Listene ville bli vurdert av bestyrerne som ville avgjøre hva som burde kasseres eller oppbevares. De siste skulle bli ordnet etter innhold, mens de første skulle legges til side etter fortegnelse, og til syvende og sist skulle departementet gi tillatelse til kassasjon.⁴⁴

Departementet vek tilbake for ansvaret, og henstilte til Lundh og Berg å meddele hvorvidt de ønsket å fullføre oppdraget fra 1822. De unnskyldte seg med at de i sin tid hadde fått høre at det var kommet færre dokumenter fra Danmark enn ventet, og det var derfor ikke så prekært med plass i arkivet og med kassasjon. Ellers »anså de det for ønskeligt – så lenge det kunne unngås – ikke uten største nødvendighet å skride til å tilintetgjøre eller anvende til makulatur dokumenter, da mangt et dokument som ved første øyekast syntes uviktig under visse omstendigheter kunne tjene til opplysning om ett eller annet som kunne ha interesse for den kommende tid«. Berg ba seg fritatt fra hvert, mens Lundh erklaerte seg villig til å delta i en ny komité.⁴⁵ Ved kongelig resolusjon av 24. september 1834 ble det nedsatt en ny komité med professor Lundh og fullmektig Spenning som medlemmer for å gjennomgå Riksarkivet og gi beretning om hva som skulle oppbevares og hva som kunne selges

⁴⁴ s. st. j.nr. 1834/435.

⁴⁵ s. st. j.nr. 1834/523.

som makulatur. Det ble gitt tillatelse til å ansette en fast assistent med en månedslønn på 15 spd.⁴⁶

Denne resolusjon var opphav til en selsom utvikling i Riksarkivets administrasjon. Fra 1817 hadde arkivet en bestyrer som i 1834 ble erstattet av et styre bestående av to bestyrere; den ene var sannsynligvis ment å fungere og den andre skulle arbeide. Det fantes ingen underordnede. Samme år ble det også nedsatt en »Kommisjon for Riksarkivets gjennomgåelse og ordning» på to medlemmer; den ene var en utenforstående og den andre en av bestyrerne. Komitéen fikk bevilget penger til å ansette assistenthjelp. Bestyrernes plikt var å administrere arkivet; komitéen skulle gjennomgå arkivaliene og ordne og kassere. Utover dette var forholdet mellom de to organer ikke klarlagt. Det ser ut som man først og fremst bygget på Spenning ikke bare som mellomledd, men også som faktotum.

Spenning måtte først orientere seg om arkivets omfang, innhold og tilstand. Deretter var det å skaffe arbeidsrom for komitéen. Det beste ville ha vært hvis de to rom hvor den militære høyskole i sin tid hadde vært anbragt kunne bli brukt til dette formål, men der var nå kroningsregaliene oppbevart.⁴⁷ Den norske hoffstat ga uten vanskelighet sitt samtykke til at kroningsregaliene kunne flyttes til jomfrugårdens kruttkårn. Da det trengtes noen ombyggingsarbeider der som tok lengere tid en forutsett, kunne komitéen først i slutten av november 1835 ta rommene i bruk. I mellomtiden den 1. august 1835 ble assistenten Dominicus Nagel Bech ansatt, og arbeidet kunne settes i gang.

Det ble utarbeidet en plan for fremgangsmåten. Hele arkivet skulle gjennomgåes av assistenten. Han skulle dele arkivaliene i to grupper. De som etter hans vurdering burde oppbevares skulle igjen deles i grupperne: geistlige, sivile og militære og ordnes kronologisk. De som ikke burde oppbevares skulle det føres fortegnelser over og henlegges uten ordning. Komitémedlemmenes oppgave var dels å ordne etter innhold og forfatte register, dels å kontrollere fortegnelsene over de saker som kunne kasseres og eventuelt korrigere dem. De skulle også innhente beskjed om de utsorterte arkivaliers skjebne.⁴⁸

Denne gjennomgåelse var godt i gang da professor Lundh døde den 15. april 1836. Etter Spennings løselige vurdering lå da fremdeles fire-fem årsverk u gjort. Han innberettet den 21. juli 1836 til departementet og foreslo at lektor Rudolf Keyser skulle bli bedt om å tre inn i komité-

⁴⁶ s. st. j.nr. 1834/792.

⁴⁷ s. st. j.nr. 1834/21.

⁴⁸ s. st. j.nr. 1836/612.

en. Keyser som da oppholdt seg i København erklærte seg i brev av 12. august beredt til å overta Lundhs plass i komitéen.⁴⁹

Keyzers medvirkning ville ha vært en stor vinning for komitéen. Det var bare den hake ved saken at han ikke kom tilbake fra utlandet før slutten av året 1837. Fra midten av 1836 til begynnelsen av 1838 var Spenning alene i komitéen. Han informerte departementet om situasjonen og ba om øket hjelp. Departementet var overbevist om at en stor mengde arkivalier trygt kunne utsorteres, og ville gjerne sett at komitéen endelig tok fatt med kassasjonen. Etter departementets oppfatning behovde ikke komitéen vente med kassasjon til hele arkivets gjennomgåelse var avsluttet, men man skulle kassere suksessivt etter som arbeidet skred frem. Den 17. februar 1837 innstilte Finansdepartementet at lektor Rudolf Keyser skulle utnevnes til komitémedlem, at komitéen skulle få bevilget nok en assistent, og at det skulle pålegges komitéen å sende månedlige rapporter om arbeidets fremgang med fortegnelse over arkivalier som i den foregående måned ble funnet arkivverdige og kunne selges eller tilintetgjøres.⁵⁰ Instillingen ble bifalt ved kongelig resolusjon av 22. mars 1837.⁵¹

»Kommisjonen for Riksarkivets gjennomgåelse og ordning« ansatte den 1. juni 1837 student Bernt Moe som annen assistent. Den første bevarte rapport om arbeidets fremgang er datert 20. august og beretter om perioden 1. august 1836 – 1. august 1837. Komitéen utsorterte i denne tiden 7500 dokumenter vurdert som oppbevaringsverdige. Ca. 24.500 militære dokumenter var vurdert som sannsynlig arkivverdige, men ble inntil en siste kontroll likevel holdt tilbake. 34 sekker ble fylt med papirer som uten tvil kunne kasseres. Til disse hørte 10 sekker militære dokumenter fra årene 1807–1814, (notater over utleverte feltrekvisitter, lasarettregninger, proviant- og fouragerekvisisjoner og regnskaper m. m.), 12 sekker kontrabøker for matroser på krigsfartøyer og 11 sekker tollavgivelser og tollsedler.⁵²

Fra desember 1837 var Rudolf Keyser igjen hjemme og overtok Lundhs plass i komitéen. Det tok ham kort tid å bli kjent med opplegget og arbeidsforholdene. Han fant den hittil praktiserte fremgangsmåte lite hensiktsmessig. Dokumentene ble – etter hans mening – revet ut av sin naturlige sammenheng ved å bli sortert i de nevnte fire grupper, og det ble vanskelig å vurdere i hvilken grad de var arkivverdige. Keyser fore-

⁴⁹ s. st. j.nr. 1836/688.

⁵⁰ s. st. referatsprot. I 1837/26.

⁵¹ s. st. j.nr. 1837/248.

⁵² s. st. j.nr. 1837/785.

trakk en kronologisk ordning som førte de saker som hørte sammen nærmest hverandre og ga bedre mulighet for å vurdere dem. Fremgangsmåten i ordningsarbeidet ble i begynnelsen av 1838 forandret i henhold til Keysers prinsipper. Våren 1838 så det ut som om det – takket være komitéen – endelig ville bli ordnede forhold i arkivet. To endringer i personalet kastet igjen arkivet ut i usikkerhet.

Byråsjef Egeberg ble i juni konstituert som tredje assessor i Akershus stiftsoverrett og forlot arkivet. At bestyrerne etter noen få år ble forfremmet i en annen stilling var en vanlig foreteelse i Riksarkivet. Men kort tid før Egebergs forfremmelse skjedde også en annen fratredeelse. Ved høyeste resolusjon av 30. mai ble fullmektig Spenning avskjediget.⁵³ Dette var en tragedie. Dokumentet som satte punktum etter hans henimot sytten års tjeneste i Finansdepartementet ikke bare omtalte ham med anerkjennende ord som en nyttig betjent, men slo også fast at hans evner og kunnskaper var mer enn alminnelige. Han var imidlertid »hengiven til nytelse av spirituose drikker og uaktet advarsel avholdt han seg ikke fra dette».

Abraham Spenning var sannsynligvis etter Rye-Holtermann-perioden den første av Riksarkivets bestyrere som virkelig hadde interesse for arkivproblemer og for dette arkivs skjebne. Ham kan det tilskrives at departementet innså skjeheten ved det gamle system med byråsjef-bestyrere, og det er en god del sannhet i det når han i sitt siste brev til departementet fremhever at det var ham som ga støtet til at arkivet skulle »omdannes fra et av ukyndighet og negligence sammenrotet kaos av alskens papirer til et virkelig riksarkiv«.⁵⁴ At hans kjennskap til arkivet måtte »gå inn under rubrikkene forloret gods« var et alvorlig tap for Riksarkivet. For ham personlig ble entledigelsen en veritabel dødsdom. Hans kone med barn reiste fra ham hjem til Kongsberg og med ham selv gikk det gradvis nedover. I 1841 ble han innsatt på Christian Augusts Minde der han vegeterte som tvangslem henimot seks år inntil han døde den 3. juni 1847.

Den 1. august 1838 fikk Riksarkivet den siste byråsjef-bestyrer. Jacob Jürgensen hadde norsk juridisk embeteksamen fra 1824, var ansatt i Finansdepartementet tre og et halvt år som kopist, åtte år som fullmektig, ble i 1837 utnevnt til byråsjef i Branncassen for neste år å vende tilbake til departementet.⁵⁵ Jürgensen oppfattet sin oppgave på en lettvint måte: han brukte komitéens assistenter til å utføre det daglige arbeide. Profes-

⁵³ Regjeringsinnstillinger 1838/359.

⁵⁴ Finansdept. j.nr. 1838/955.

⁵⁵ Regjeringsinnstillinger 1838/145.

sor Keyser mislikte den oppstårte situasjon, og allerede høsten 1838 uttrykte han sitt håp om at arkivet snart ville bli omorganisert og at han ville kunne »tre tilbake fra et hverv som for ham var blitt særlig byrdefullt.. »Han så med lengsel denne tid imøte«.⁵⁶

Vinteren 1838 var det intet som tydet på at Riksarkivet snart skulle bli omorganisert. Keyser begynte å miste tålmodigheten. Han var blitt professor og hadde mange andre ting å gjøre; sin forpliktelse overfor Riksarkivet ville han helst bli løst fra. I brev av 24. januar 1839 underrettet han departementet om at han på grunn av andre gjøremål ikke kunne utføre »det stadige tilsyn med de komitéen påliggende arbeider«.⁵⁷ Han ville ikke bære »ansvaret for sin sjeldne nærværelse«, og ba om at bestyreren måtte bistå komitéen. Han skrev ikke uttrykkelig om fritagelse og vedble å være eneste komitémedlem, mens Jürgensen nå ble anmodet av departementet om å bistå Keyser i tilsynet.⁵⁸ Selve arbeidet hvilte fortsatt på de to assistenter.

Tanken om Riksarkivets omorganisering ble første gang luftet etter at Spenning var avskjediget. Allerede 14. mai 1838 forfattet en av assistentene, Bernt Moe, en omfangsrik betenkning om situasjonen, og foreslo en endring i måten arkivet den gang var administrert.⁵⁹ Med betenkningen ville Moe jevne veien for sin egen utnevнelse til bestyrer. Hans fremstilling inneholdt mange riktige iakttagelser og avslørte respektløst svakheten ved den eksisterende uhedige ordning. En fullstendig mangel på de psykologiske og taktiske finesser som i slike tilfeller er uunnværlige, berøvet skrivelsen enhver positiv virkning. Den ga bare Keyser og Egeberg anledning til å legge frem deres syn på saken.⁶⁰ De innrømmet at Riksarkivet ikke svarte til sin bestemmelse hverken i vitenskapelig eller praktisk henseende, og at den dobbelte bestyrere innebar skadelig splitstelse og uorden. De ønsket en fast bestyrer som kunne gjøre komitéen overflødig og et tilstrekkelig stort personale til hjelp for ham. Denne bestyrer med titel av riksarkivar og med byråsjefs rang måtte ha vitenskapelig utdannelse. »Et riksarkiv er« – understreket de – »ifølge sin natur ikke alene å betrakte som en praktisk innretning til nytte for forretningslivet og embetsvirksomheten, men måtte også sees fra et høyere standpunkt som en vitenskapelig institusjon som omfattet hovedmaterialet for bearbeidelse av Rikets historie og statistikk«. De streift også spørsmålet om

⁵⁶ Finansdept. D. j.nr. 1838/1060.

⁵⁷ s. st. j.nr. 1839/151.

⁵⁸ s. st. j.nr. 1839/153.

⁵⁹ s. st. j.nr. 1838/519.

⁶⁰ s. st. j.nr. 1838/700.

ikke Riksarkivet burde sortere under Kirkedepartementet, men overlot avgjørelsen til departementet.

Ved Jürgensens utnevnelse ble problemet vedrørende omorganisering utsatt over ett år. Assistentene forsatte med sortering etter Keysers retningslinjer. De hjalp også bestyreren i arkivets daglige arbeide, mens bestyreren utøvet tilsynet med komitéens – assistentenes – virksomhet. Inn til midten av 1840 var ca. 120.000 dokumenter sortert ut og kronologisk ordnet. I tillegg til disse kom enkelte sluttede enheter som for eksempel Regeringskommisjonens arkiv (1807–1814) med ytterligere ca. 7–8000 saker, m.m. Henimot 43.000 dokumenter ble midlertidig henlagt til kasasjon, et tall som ved ny kontroll sank til 40.000, – sammen med de tidligere utsorterte 34 sekker en ganske anselig mengde.

Ved slutten av 1839 kom endelig departementet så langt at innstillingen om den lenge påtenkte omorganisering av Riksarkivet forelå ferdig utarbeidet. Etter en brevveksling mellom Finansdepartementet og Kirke-departementet ble det først besluttet at arkivet skulle forbli under det første.⁶¹ Om arkivets benevnelse og fremtidige funksjon hersket en smule usikkerhet i departementets tanker. I innstillingen av 29. november 1839 står det »at der skulle for regjeringen være et felles arkiv hvori oppbevartes og til avbenyttelse holdtes rede samtlige de brevkaper som ved-kom regjeringen og kontorene ved samme, for så vidt det ikke var for-nødend å ha dem i kontorene til enhver tid ved hånden, samt ennvidere alle de brevkaper som hittil hadde vært ansett å henøre eller bestemt å skulle henøre til Riksarkivet«. Departementet tenkte på et »arkiv for regjeringen« anbrakt for de nyere sakers vedkommende i den restaurerte depotbygningen i departementsgården og for de eldre dokumenters vedkommende på Akershus. Departementet kalte bare den siste del Riksarkiv, og syntes å oppfatte dette som den eldre avdeling af »Regeringsarkivet«. Sjefen for Regeringsarkivet skulle være en byråsjef som »arkivarius«, og arkivet skulle overta komitéens to assistenter. Samtidig skulle komitéen oppheves.⁶²

Ved kongelig resolusjon av 23. desember 1839 ble innstillingen bifalt, og den nye byråsjefstilling ble utlyst 12. januar 1840 i Rigstidende. Det meldte seg tilsammen seks søker:

1. Konstituert byråsjef i Finansdepartementet cand. juris Mathias Peter Janus Neuberg (1805–1877). Han tok latinsk juridisk eksamen, begynte i 1830 som kopist i Finansdepartementet, ble etter fire og et halvt års tjeneste fullmektig, og etter ytterligere fem og et halvt år konstituert

⁶¹ s. st. j.nr. 1838/920 og kopibok 1838/575.

⁶² s. st. referatsprotokoll 1839/605.

som byråsjef. Før stillingen her ble besatt søkte han og fikk fogedembedet i Helgeland.

2. Fullmektig ved Generaladjutants-Expeditionen for Arméen exam. juris Lars Ingier (1797–1879). Han var fra 1812 volontør, fra 1813 regnskapsfører ved Landkadetkorpset, ble kansellist ved det Norske Kommissariatskollegium, og i 1815 forflyttet til Armédepartementet. Han tok i 1820 norsk juridisk embeteksamen, og ble i 1824 fullmektig ved Generaladjutants-Expeditionen for Arméen. Fra 1822 til sin død var han sekretær og økonom ved den norske Tegneskolen.

3. Fullmektig ved Revisionsdepartementet Peter Treschow Hanson (1783–1843). Han ble oppdratt blant herrnhuterne, og begyndte sin løpebane som lærer i Christiansfeld. Senere var han privatlærer i Holstein. I 1815 kom han til Norge, og ble ansatt i Armédepartementet som fullmektig. Noen år senere ble han overflyttet til Finansdepartementet og derfra til Revisionsdepartementet. Han virket som lærer i tysk ved Krigsskolen fra 1816 til sin død. Hanson har dels forfattet dels oversatt tyske lære- og lesebøker, og som formidler mellom norsk og tysk kultur fikk han etterhvert en viss betydning. I 1838 publiserte han Kong Carl Johans Levnet etter Touchard-Lafosse's kongevennlige trebindsverk.

4. Assistent Bernt Moe (1814–1850) ble student i 1832, men på grunn av vanskelige økonomiske forhold kunne han ikke fortsette å studere. Den 1. juni 1837 ble han ansatt som annen assistent ved kommisjonen for Riksarkivets gjennomgåelse og ordning, og utfoldet en iherdig virksomhet helt fra begynnelsen av. Dah han fikk høre at Riksarkivet ville bli omorganisert satte han alt inn på å legge forholdene til rette for sine dristige planer. Han tenkte selv å bli arkivets leder. Den 14. mai 1838 sendte han departementet en utførlig betenkning om situasjonen ved arkivet, og fremla sine tanker om arkivets omorganisering. Om denne skrivelsen uttalte Keyser og Egeberg seg, og da Moe fikk denne uttalesen i hende skrev han den 4. november direkte til statsråd Vogt. I dette brev drev han en naiv polemikk først og fremst mot det forslag at Riksarkivets leder skulle bli byråsjef. Han var klar over at han selv ikke kunne håpe på å bli utnevnt til byråsjef, og derfor argumenterte han i livfulde vendinger for at det måtte bli en ung mann »med sin hele ungdoms lyst og kraft« som skulle overta arkivets ledelse – i en fullmektigstilling. Naturligvis var han blant søkerne og vedla sin søknad meget gode uttalelser fra P. A. Munch, G. Munthe, J. Chr. Berg, J. Kraft, N. Schweigaard og A. Faye. Derimot brukte han ikke den tørre og korte attesten han fikk fra Keyser. Da departementet muntlig anmodet Keyser, som i flere år hadde vært Moes overordnede, om å uttale seg om hans virksomhet som assistent,

konkluderte Keyser med at han »anså Moe for tiden som ingenlunde moden til å bestyre et så viktig og ansvarsfullt embete«. Til tross for alle sine atester fra så å si samtlige historikere ble Moe derved diskvalifisert.

5. Fullmektig i Kirkedepartementet cand. juris Ove Bodvar Hussein Vangesten (1806–1859). Han ble student i 1824, studerte først filologi, ble i 1832 cand. juris, ansatt i Kirkedepartementet i 1833 som kopist og i 1837 som fullmektig. I årene 1829–1837 var han også amanuensis ved Universitetsbiblioteket.

6. Magister Ludvig Kristensen Daa (1809–1877) var student fra 1826, tok magistergraden i historie i 1834, ble konstituert dosent 1836–1837 og utnevnt til statsrevisor i 1839.

Departementet presiserte i sin innstilling at den som skulle bli utnevnt til byråsjef måtte fylle følgende krav: »han måtte være i besittelse av den høyst fornødne ufortrødenhet og utholdenhetsom ordningen og fremletingen av protokoller og dokumenter utfordret, og han måtte videre ha sådanne kunnskaper i fedrelandets historie og det eldre norske sprog samt ferdighet i å lese gamle brevkaper at det nøye bekjentskap til Riksarkivets innhold tillike ville kunne bli fruktbart for vitenskapene og nemliggen for studie av fedrelandets historie«. Den søker som skulle kunne svare til disse betingelser var etter departementets bedømmelse Ludvig Kristensen Daa, og han ble den 14. februar 1840 innstilt.⁶³

Dagen etter trakk Daa tilbake sin søknad.⁶⁴ Han hadde nemlig forelagt saken for Statsrevisionen, og bedt om en uttalelse hvorvidt statsrevisor og arkivarstillingene kunne innehås av en og samme person. Statsrevisionen meddelte den 14. februar at den anså det for »mindre passende« at en statsrevisor også overtok byråsjefembetet ved regjeringens arkiv »fordi Statsrevisionen derved kunne tape den forutsetning av uavhengighet i den offentlige mening som var ønskelig for dens medlemmer«.

En ny innstilling måtte utarbeides, og to nye søkeres måtte departementet ta stilling til. Den 12. februar leverte Henrik Wergeland inn sin søknad og fem dager senere gjorde Carl Platou det samme.

Amanuensis Henrik Arnold Wergeland (1808–1845) var dimittert fra Kristiania Katedralskole i 1825, tok filologisk eksamen i 1827, theologisk embedseksamen i 1829 og praktisk prøve i 1833. Han studerte også medisin inntil han ble ansatt ved Universitetsbiblioteket som amanuensis. Han hadde den gang allerede publisert en kortfattet universalhistorisk oversikt, en »resonnert Norgeshistorie«, tenkt å utarbeide forelesninger

⁶³ Regeringsinnstillinger 1840/178.

⁶⁴ Finansdept. D. j.nr. 1840/198.

over kulturhistorie, men var vesentlig opptatt av »Den norske Constitutions Historie«.

Fullmektig Nicolai Stoud Platou (1809–1888) ble student i 1827, cand. juris i 1833, ansatt som kopist i Justisdepartementet samme år og konstituert i 1839 som fullmektig. Han drev historiske og statistiske studier og skrev flere lærebøker i geografi.

Denne gang innstilte departementet O. B. H. Vangensten og den 21. februar ba regjeringen Kongen ikke å ta hensyn til innstillingen fra uken før, men anse som innstilt: 1. Vangensten, 2. Platou. Uker og måneder, hele våren gikk uten at statssekretariatet fikk tilsendt Kongens resolusjon fra Stockholm. Først den 6. juni ble saken forelagt Kongen, men avgjørelsen ble utsatt. Da dette ble kjent i Kristiania ba Keyser omgående om å bli entlediget fra sine plikter som medlem av kommisjonen for Riksarkivets gjennomgåelse og ordning. Situasjonen var nå blitt kritisk i Riksarkivet og departementet nølte. Men da saken i Stockholm den 21. august igjen ble utsatt konstituerte departementet inntil videre assistent Bech i den nyopprettede byråsjefstilling, og både Keyser og Jürgensen ble fritatt fra sine forpliktelser.⁶⁵ Bech tiltrådte 1. september 1840.

Dominicus Nagel Bech (1808–1853) var student fra 1828 og ble cand. juris i 1839.⁶⁶ Han var allerede i 1835 ansatt som assistent ved Kommisjonen, og ved konstitueringen ble han den første byråsjef ved regjeringens arkiv. Hans korte embetstid betydde ingen forandring i arkivets daglige arbeide. Selve regjeringens innstilling ble den 14. november en tredje gang utsatt, og først 14. desember 1840 utnevnte Kongen Henrik Wergeland til byråsjef ved regjeringens arkiv med den for byråsjefer fastsatte gasje på 504 spd. årlig.⁶⁷

Arkivet hadde fra 1841 en fast sjef utnevnt i en selvstendig departemental stilling i byråsjefs rang. Denne byråsjefen for regjeringens arkiv kalte seg aldri og ble i sin tid offisielt aldri kalt riksarkivar. Han ledet »riksarkivets kontor« og hadde som underordnede til å begynne med bare to assistenter. Dette departementskontor administrerte arkivet og utførte de interne arkivmessige arbeider. Departementet synes å ha oppfattet selve arkivet som bestående av to deler. Den ene del var regjeringens arkiv som omfattet departementenes avleveringer etter 1814 og som befant seg i depotbygningen i departementsgården. Den andre del ble omtalt som Riksarkiv, og var plassert i flere rom i Akershus festning. Riksarkivet var opprinnelig tenkt som en samling av arkiver etter både

⁶⁵ s. st. kopibok 1840/884–886.

⁶⁶ Halvorsen, op. cit. I, s. 181.

⁶⁷ Riksarkivet, P N 1840/1445.

eldre og nyere sentrale myndigheter hvis kompetanse strakte seg over hele landet. Etter en tid ble innholdet av begrepet endret. Med Riksarkivet mente etter hvert departementet et arkiv som tok vare på de gamle arkiver fra før 1814 og som tok imot avleveringer fra hele landet uansett den arkivskapende institusjons rang og natur.

Utviklingen fra 1817 synes å være inkonsekvent og situasjonen i 1841 var forvirret. Ved vurdering av Riksarkivets første kvartsekels må vi imidlertid skjelne mellom flere faktorer. Den ene var den rolle departementet spilte. Finansdepartementets embetsmenn eide ikke faglig kjennskap til og innsikt i arkivspørsgsmål. Deres avgjørelser var i mange tilfeller ikke grunnet på eget resonnement. Når forholdene tvang frem situasjoner hvor en avgjørelse ikke kunne unngåes foreslo enten arkives ledere rutinemessige løsninger eller utenforstående personer anbefalte retningslinjer i fremgangsmåten som administrasjonen som regel fulgte. Departementet hadde ikke noen selvstendig oppfatning eller også noe planmessig program når det gjaldt Riksarkivet. Arkivet ble administrert av departementets embetsmenn fra dag til dag uten faste linjer og konstruktiv tanke. Departementet forfattet ofte utførlige innstillinger med nøyaktige historiske fremstillinger i saker av underordnet betydning. Skjedde det derimot en sjeldent gang noe viktig i Riksarkivets kummerlige tilværelse kom som oftest initiativet fra arkivets personale, eller i de senere årene fra strengt tatt utenforstående historikere, og deres forslag ble ordrett skrevet av i departementets innstilling.

En annen faktor i Riksarkivets første kvartsekels var den innflytelse som historisk interesserte personer som Lundh eller historikere som Keyser spilte. Med Lundh – særlig med hans annen kommisjon – tok det alvorligere arkivmessige arbeide til i Riksarkivet, hvor også Spenning deltok i en ikke helt ubetydelig grad. Keysers innflytelse var enda større, og ble til sist helt avgjørende. Departementet trengte hans hjelp, og fulgte hans råd. Keysers forslag førte som regel til kongelig resolusjon – unntaket var Wergelands utnevnelse. Før Lundhs og Keysers innflytelse gjorde seg gjeldende var arkivet overlatt til bestyrere uten faglig innsikt og – bortsett fra Rye-Holtermann-perioden – også uten større interesse. Resultatet ble planløs skinnvirksomhet med tilfeldige løsninger. En endring kan merkes med Spennings virksomhet og med de to assistenters ansettelse; både Bech og Moe var interesserte arkivmenn.

Som en tredje faktor foruten departementet og historikerne kan derfor arkivets eget personale nevnes. Men bestyrerne var altfor ubetydelige som arkivfagmenn og systemet med den kortvarige funksjonstid ga ingen mulighet for en bedring på dette punkt. Under Finansdepartemen-

tets administrasjon og med Lundhs og Keysers direktiver oppnådde Spennings, Bechs og Moes arbeide likevel så meget at det ved Werge-lands tiltredelse eksisterte et arkiv som under bedre forhold med tiden klarte å bli et virkelig norsk Riksarkiv.

Mål og midler i dansk arkivvæsen

AF ERIK STIG JØRGENSEN

Nedenstående er en let omarbejdet version af et diskussionsoplæg ved Arkivforeningens årsmøde i Rigsarkivet den 7. juni 1975.

Udgangspunktet for de betragtninger, jeg her vil søge at anstille om dansk arkivvæsens aktuelle situation, er en overbevisning om, at vi netop nu er utsat for en række meget væsentlige udfordringer, både positive og negative, som på én gang nødvendiggør og giver perspektiv til en debat om vor politik, vore procedurer og vore strukturer.

Som negative udfordringer opfatter jeg de aktuelle planer om på flere vigtige felter at opbygge nye arkivalske institutioner uden for det offentlige arkivvæsen og tildels i konkurrence med det. Jeg skal nævne et par exemplarer:

Blandt læger arbejder man med planer om at opbygge et særligt arkiv for sygejournaler.

I Danmarks Radio er der tanker om en ny arkivinstitution, som skal arkivere optagelser af DRs udsendelser og formentlig også institutionens traditionelle arkivalier.

Mest perspektivrig – på godt og ondt – er nok sagen om Dansk Data Arkiv.

Der er i disse sager en undertone af mistillid i omverdenen over for arkivvæsenet, mest fremtrædende i sagen om DDA, der i sin oprindelse så at sige er bygget på mistillid til vor evne til at løse de problemer, der knytter sig til genanvendelse af maskinlæsbare arkivalier.

Værre end omverdenens mistillid er det forhold, at vi selv i nogen grad synes at dele den. Stillet over for den kendsgerning, at nye typer arkivalier og nye former for anvendelse af traditionelle er kommet ind i verden, og at der arbejdes med planer om, at opbygge nye institutioner til at løse de nye opgaver, reagerer vi kun modstræbende og med uvillig accept eller ukonstruktiv avisning, begge udsprunget af en følelse af de nye fænomenerns uoverskuelighed.

Jeg vil gerne understrege, at det ikke er min aprioriske påstand, at de nye opgaver uden videre skal inkorporeres i det traditionelle arkivvæsen. Det er ikke i enhver situation vor opgave at rage til os, men det er efter min mening vor ubetingede pligt som »etat« til vejledning for de beslutende myndigheder at formulere et konsistent og gennemarbejdet stand-

punkt til, hvorledes nye arkivalske opgaver strukturelt og praktisk skal løses. Der tiltrænges derfor en åben drøftelse af, hvad der er arkivvæsenet politik i disse spørgsmål, på hvilke præmisser den hviler, og hvorledes den kan føres ud i livet.

Det bør under denne drøftelse tages i betragtning, at konsekvenserne af, at vi overlader nye opgaver til sideordnede eller konkurrerende institutioner, til dels kan være meget omfattende.

Ser man eksempelvis på sagen om Dansk Data Arkiv, drejede den sig i sit udgangspunkt om materiale, indsamlet i specielt forskningsøjemed – altså en form for arkivalier, som vi traditionelt har beskæftiget os meget lidt med. På sit nuværende stade involverer den imidlertid bl. a. spørgsmålet om, hvorvidt Danmarks Statistik – en af vore gamle og store »kunder« – fremtidig skal aflevere til Rigsarkivet eller til DDA. På lidt længere sigt rejser sagen, såvidt jeg kan se, det spørgsmål: Er det traditionelle arkivvæsen overhovedet den rette ramme omkring opbevaring og tilgængeliggørelse af de massearkivalier, såvel traditionelle som maskinlæsbare, der produceres af forskere og administration?

Såvidt nu de negative årsager til, at det på dette tidspunkt er rimeligt at overveje spørgsmålet om arkivvæsenets fremtid. Der er imidlertid også positive, opmuntrende grunde. Jeg skal nævne to.

For et par år siden har rigsarkivaren ladet udarbejde et udkast til en arkivanordning, hvis indhold er en nøjere bestemmelse af arkivvæsenets opgaver og rettigheder i forhold til den offentlige administration. Det ser nu ud til at denne anordning kommer stort set uskadt gennem den ministerielle høringsprocedures langsomt malende hjul, og at den kan sættes i kraft i meget nær fremtid.¹ Hvis dette sker, er det en stor opmuntring og en tillidserklæring til arkivvæsenet fra den offentlige administration. Anordningen cementserer afleveringspligten, fastslår arkivvæsenets ret til inspektion, til indseende med arkivdannelsen og med arkivaliernes opbevaring og vor eneret til at meddele cassationstilladelser.

Den anden opmuntring kommer fra det humanistiske forskningsråd, som har givet os en bevilling til en pilotundersøgelse af lokaladministrationen i det 18. århundrede. Arkivvæsenet har hermed for første gang fået mulighed for i en lidt større målestok at bevise sin formåen som forskningsinstitution.

Det er en udfordring at møde mistillid, at føle sin kompetence anfægtet, sådan som det efter min mening er sket for os i de sager, jeg opreg-

¹ Se nu: Bekendtgørelse af 20. februar 1976 om statsinstitutioners arkiver og deres forhold til Rigsarkivet og landsarkiverne.

nede i indledningen. Men det er også en udfordring at møde tillid, at opleve forventning om, at man er i stand til at løse store og vigtige opgaver.

Udover at vi må se at finde vores ben i forhold til de negative udfordringer, jeg har skildret, stiller efter min mening det samlede kompleks af udfordringer, både de negative og de positive, visse konkrete krav til os.

Man kan resumere dem som 1) et krav om arkivvæsenets professionalisering, 2) et krav om dets større specialisering og endelig 3) et krav om, at vi definerer, hvilken form for forskning, arkivvæsenet kan og bør bedrive.

Mistilliden til arkivvæsenet er i meget en mistillid til vor professionalisme. Hvad er i grunden indholdet af den arkivistiske ekspertise, som vi taler om, spørger man. Er den bred nok og er den dyb nok til at man kan nære tillid? Problemet om bredden af vor arkivistiske ekspertise kommer karakteristisk især frem, dels hvor det som i sagen om Dansk Data Arkiv drejer sig om nye databærende medier, dels hvor det som i sagen om sygehusarkivalierne drejer sig om en specialvidenskab, hvis sprog ingen af os taler.

Det er en gammel vittighed i arkivvæsenet, at der ikke kræves teologer til at ordne kirkeministeriets sager, ejheller værtshusholdere til at registrere sager om krohold. Til begge opgaver kræves arkivfolk – siger vi. Men er vittigheden god nok, når vi af samfundsforstørrelse bliver spurgt, hvad vi vil gøre og gør med massearkivalierne, både de traditionelle og de maskinlæsbare, eller når vi af lægerne bliver bedt om at hjælpe dem med udvælgelse og udnyttelse af sygejournaler?

Jeg vil gerne understrege, at det er min overbevisning, at den historiske metode, der traditionelt har været arkivarernes fælles kompetencegrundlag, og som derved mere eller mindre er kommet til at ligge til grund for uddannelsen af andre personalegrupper, har en så stor *generel* værdi for arkivarbejdet, at det fortsat vil være velbegrunderet at anvende den historiske uddannelse som et væsentligt rekrutteringsgrundlag for arkivvæsenets videnskabelige stillinger. Men hermed er jo ikke sagt, at den bør være den eneste, langt mindre at den i sig selv er tilstrækkelig.

Det ville føre for vidt her at optage spørgsmålet om rekruttering og uddannelse af arkivpersonale, jeg har blot villet pege på, at en af mistillidens og den manglende selvtillids rødder helt oplagt ligger her.

Det største krav til udviklingen af vor professionalisme ligger i virkeligheden i den tillid, som den nye arkivanordning er udtryk for. Med den får vi på en klar måde overdraget ansvaret for den statslige admini-

strations arkivdannelse og arkivalier. Hvad bør konsekvenserne heraf være?

En kollega sagde fornylig, at arkivanordningens ikrafttræden fra vor side straks bør følges op af en flom af cirkulærer, der fastsætter bestemmelser og giver vejledning. Det tror jeg ikke. Jeg tror det ikke, dels fordi vi nu ville have ringe mulighed for at få cirkulærerne overholdt, dels fordi vi på flere områder i dag næppe har særlig præcise eller velbegrunde forestillinger om, hvad der skulle stå i dem.

Arkivanordningen giver efter min mening ikke umiddelbart anledning til, at vi stiller krav til administrationen, men derimod til at vi underkaster vor faglige kompetence og vore procedurer en kritisk analyse med henblik på, hvilke krav anordningen stiller til os.

Først og fremmest skal vi vide noget mere. Der er flere arkiver, blandt dem Rigsarkivet, som ikke har en fuldstændig, ajourført fortægnelse over afleveringspligtige institutioner. Udsendelsen af cirkulærer ville altså alle rede blive hæmmet af, at vi ikke ville vide, hvad vi skulle skrive på konvutterne. Af de institutioner, hvis eksistens vi er bekendt med, er der ikke få, som vi ikke har været i forbindelse med i 15, 20 eller flere år. Vort kendskab til deres arkivforhold er tilsvarende beskedent.

Det er kendsgerninger af denne art snarere end normative forestillinger om, hvorledes administrationens arkivforhold bør være indrettet, som i de første par år skal være retningsgivende for vore bestræbelser på at føre arkivanordningen ud i livet.

Jeg er heller ikke enig med dem, som mener, at arkivvæsenet bør gribe anordningen som en førsteklasses lejlighed til at rejse krav om personaleudvidelser. For 5–10 år siden var det rigtigt, at vi havde for lidt personale til forsvarligt at løse vore opgaver. Nu er problemet, hvorledes vi professionaliserer vort arbejde, således at vi får et fornuftigt udbytte ud af det personale, vi har.

Hvori består den professionalisering, som jeg nu har omtalt flere gange?

Det mest illustrerende – måske også det mest ekstreme eksempel på opträning i professionalisme, jeg kender, er uddannelsen af balletdansere. Spørge en solodanserinde, hvilke trin der indgår i hovedpartiet i »Coppelia«, og spørge så en arkivmand, hvilke procedurer der indgår i en afleveringsforretning eller et ordningsarbejde – og man vil forstå, hvad jeg mener med professionalisering. Vi skal lære at dyrke vore procedurer.

Det konkrete udgangspunkt for disse betragtninger er den plan for systematisk behandling af afleverings- og kassationssager, som vi nu på

Rigsarkivets 2. afdeling har arbejdet under i 1½ år, og som vi – måske lidt ubeskeden – omtaler som 5-årsplanen. Gennemførelsen af det i sig selv meget enkle princip at Rigsarkivet – i stedet for som hidtil at behandle afleverings- og kassationssager i den orden, hvori de rejses udefra – optager kontakt med alle afleveringspligtige administrative institutioner i en fast 5-årig turnus, har på en række områder vist sig at have de mest forbløffende positive konsekvenser. Vi føler faktisk, at vi har gjort de første beskedne skridt til at skrive koreografien til en ballet – en plan, der foreskriver os at gøre bestemte trin på bestemte tidspunkter og i en bestemt rækkefølge.

Allerede i den tid, planen har fungeret har vi gjort en række vigtige erfaringer. Jeg skal her nævne tre.

For det første har det vist sig, at planen så at sige af sig selv fremtvinger en dyrkelse af de procedurer, som har sammenhæng med den. Den begyndte som en formalisering af vor behandling af afleverings- og kassationssager, men har allerede ført os ind på en formaliseret fremgangsmåde til sikring af korrekt mærkning og nummerering og til indsamling af oplysninger om arkivforhold og arkivdannelse.

For det andet har vi erfaret, at vi får overordentlig meget mere ud af arbejdskraften i alle de personalekategorier, som medvirker i planen. Ikke mindst har den hjulpet os til at bringe arkivsekretærerne ind i et, også for dem selv, meningsfuldt samarbejde med vore traditionelle personalekategorier. Selv om den første runde af planen bliver langt den mest byrdefulde, fordi det er under den, at vi skal indhente fortidens forsømmelser, har vi dog allerede fået mod til at optage en videreførelse og udbygning af oversigten over den civile centraladministration, hvis sidste bind Harald Jørgensen udgav i 1936.

For det tredie – og jeg ved, at ikke alle betragter dette som en fordel, men det er efter min mening uundgåeligt: 5-årsplanens dynamik tenderer mod at skubbe nogle af de funktioner i afdelingen, som ikke har umiddelbar forbindelse med den, lidt hen i et hjørne. Det føles faktisk som en belastning, at vi samtidig med at vi gennemfører 5-årsplanen skal besvare skriftlige forespørgsler, vejlede læsesalsbesøgende og tilgængiggøre allerede afleverede arkivalier. Vi gør det efter bedste evne, men det opleves som en forstyrrende splittelse af kræfterne.

Og dermed er jeg ovre i det næste punkt: Professionaliseringen fører uundgåeligt mod en specialisering. Vi må så konsekvent som det er muligt bryde med det hævdvundne princip om den blandede landhandel. På Rigsarkivet må vi på lidt længere sigt have en ny afdelingsstruktur, der konsekvent afspejler vore hovedfunktioner: modtagelse af arkivalier,

publikumsbetjening, tilgængeliggørelse og forskning – en afdelingsstruktur, der tillader den enkelte funktion at dyrke sine procedurer, udvikle sin professionalisme.

En og anden har måske under min megen tale om professionalisme, dyrkelse af procedurer og indøvelse af dansetrin i sit stille sind gjort den kritiske modbemærkning, at strækmarch også er en form for ballet. Er det eksercits for eksercitsens skyld, manden er ude efter? Hvad er den samlende tanke, som skal gøre trinene til dans?

Professionalisering og specialisering af arkivvæsenets arbejde er efter min mening nødvendig, hvis vi skal kunne gøre vort arbejde, så det vækker tillid og giver grund til selvtillid.

Arkivopgaver har i sig selv ikke nogen særlig velfagrænset karakter. Der er principielt ingen grænse for, hvad man kan gøre ved et arkivmateriale. Der er som bekendt heller ingen grænse for, hvad man kan gøre ud af besvarelsen af en skriftlig forespørgsel eller betjeningen af en gæst på læsesalen.

Dette er årsagen til, at det er så vigtigt, at vi bevidst sætter grænser, så nøje som muligt definerer mål og procedurer. Ellers tager, som vi så tit har set, de centrifugale kræfter overhånd; vi falder undervejs i de mange-hånde distraktioners hængedynd, hvilket igen afføder den for arkivfolk så karakteristiske følelse af magtesløshed, af opgavernes principielle uoverkommelighed.

Uden en bevidst bestræbelse for professionalisering og specialisering kan vi selv med et personale af en hvilken som helst størrelse aldrig løse vore opgaver så det føles tilfredsstillende for os selv og andre. Men gennemfører vi professionalisering og specialisering kan vi – og det er egentlig den påstand, jeg her vil hævde – *inden for* de bestående personalerammer løse op for så store ressourcer, at der bliver albuerum også for det, som er institutionens samlende tanke: tilgængeliggørelsen og forskningen.

Tilgængeliggørelse og forskning bør i en arkivsammenhæng nævnes sammen. Der går en lige og ubrudt vej fra tilgængeliggørelsen til den gren af forskningen, jeg til afslutning vil søge at beskrive og plædere for som arkivvæsenets særlige område.

Sammenhængen mellem tilgængeliggørelse og forskning begynder helt ved roden af vor arkivteori, den begynder ved proveniensprincippet, som er et ordningsprincip, men tillige et dokumentationsprincip og et kildekritisk princip.

Vi ordner vores arkivalier efter proveniensprincippet, fordi det er praktisk, fordi det tillader os at anvende administrationens egne hjælpe-

midler, når vi skal finde sagerne. Men vi gør det også, fordi vi som historikere ved, at kilder vanskeligt eller slet ikke kan anvendes, hvis man ikke kan se dem i den sammenhæng, hvori de er blevet til.

For nylig læste jeg i indledningen til et lille marxistisk historisk skrift en ordig beklagelse af, at det statistiske materiale her i landet var tilvejebragt og publiceret for en borgerlig historieskrivning, og at der måtte en ny statistik til, indrettet for marxistisk historieskrivning.

Vi har her at gøre med et lidt ekstremt eksempel på en ret almindelig vildfarelse. Indsamling og publicering af statistik sker her i landet selv-sagt hverken af hensyn til borgerlig eller marxistisk eller nogen anden historieskrivning, men for at opfylde politikeres og embedsmænds behov – den er som alt andet offentligt materiale led i en administrativ/politisk proces. Al videnskabelig anvendelse af administrativt materiale er *genanvendelse*, og sker følgelig forsvarligt kun på det vilkår, at forskeren kender og forstår dets oprindelige hensigt, dets ophavssituation, som vi siger i kildekritikken.

Det er her, arkivvæsenet skal træde til som serviceinstitution og som forskningsinstitution – distinctionen er her uden mening, for tilgængeliggørelse og forskning er punkter på samme rette linie. Pointen er jo, at der som det logiske og nødvendige endepunkt på tilgængeliggørelsens skala står en videnskabelig disciplin, hvis indhold er at forstå og beskrive de administrative institutioners tilblivelse og liv, at udrede de kræfter og traditioner hos politikere, organisationer, enkeltpersoner og i embedskorps, der oprindelig har bestemt og siden stadig har ændret kompetence, virkeområde og virkemåde i den enkelte institution og i det samlede administrative system.

En sådan forskning drives så godt som ikke i Danmark i dag. Feltet er frit. Arkivvæsenet kan ved at dyrke det op på én gang sætte al videnskabelig genanvendelse af administrative arkivalier på en forsvarlig fod og samtidig yde et væsentligt selvstændigt bidrag til den historiske og samfundsvidenkabelige forskning.

Det humanistiske forskningsråd har hjulpet os i gang, men på lidt længere sigt kan vi godt selv, hvis vi virkelig *wil* – også uden ansættelse af et stort nyt personale. Forstår vi at professionalisere og specialisere vort arbejde, bliver der også plads til forskningen, der også bør drives som en specialiseret funktion, afskærmet fra telefoner og læsesale, men placeret i vor konception af arkivvæsenet som den centrale funktion, der giver kraft og retning til de andre.

Et forsøg på at etablere en registrering af papirtyper i Rigsarkivet

AF BIRTE ROTTENSTEN OG EBBA WAABEN

Papirhistorisk undersøgelse af Christian 4.s egenhændige breve 1641–48.

En registrering af papirtyper har handels- og industrihistorisk interesse, men kan også bruges som et hjælpemiddel, hvor akter mangler datering, underskrifter eller stedbetegnelse. At dette kan lade sig gøre, hænger sammen med, at papir fremstillet samtidigt på en papirmølle udviser karakteristiske kendetegn, og at papir som regel forhandles i større partier, hvor samtidigt fremstillet papir lå i bunke, således som arkene var lagt sammen efter fremstillingen. Vigtigste kendetegn for papiret er vandmærket (vm.), der kunne være karakteristisk for en enkelt papirmølle eller for en egns papirmøller i en kortere eller længere tidsperiode.

Alt papir blev fremstillet i papirmøller, og alt råstoffet var klude, der stampedes i stykker i vand til en grødliggende masse. Denne masse blev af en papirmager øst op i forme. En »øser«, papirmageren ved stampekarret eller bøtten kunne beskæftige 2 »gauskere«, dvs. papirmagere, der arbejdede med hver sin form. Formen var på størrelse med det ark, man ønskede at fremstille, og bestod af en ramme, hvori der var spændt metaltråde (af kobber, messing eller undertiden af sølv) til et net med kædestråde spændt ud med mellemrum på et par cm. på den ene led og netstråde på den anden led i tæt rækkefølge. På formen var påsyet eller loddet et mærke, også dannet af metaltråde. Netværket var håndlavet, derfor var de to forme, der brugtes samtidig, ikke nøjagtig ens. Men at man har bestræbt sig for, at de skulle svare til hinanden, ses af de samlinger vi har af ens papir, f. eks. i protokoller og bøger. Når der østes kludemasse på formen, løb vandet gennem nettets huller samtidig med, at massen ved gauskerens rystebevægelser blev jævnt fordelt i et tyndt lag, der vippedes over på et stykke filt. Det ene lag blev lagt ovenpå det andet. Herved tørredes papirlaget noget, siden blev det hængt til tørre, helst på et luftigt loft; det blev presset, dyppet i lim og presset og glattet. Hvor massen havde ligget over formtrådene, var den tyndere, således at man kunne se hele tegningen af den oprindelige form som et lyst mønster, når man holdt papiret op mod lyset. Betragter man papiret i skråt sidelys, kan man se, hvilken side der lå ned mod formen, da det blev dannet, da mønsteret på den side vil vise sig som hulheder i papiret. Det afhæng af

papirmassens finhed, dvs. dens grad af sønderdeling, hvor godt den kunne fordeles i et jævnt tyndt lag, og dermed hvor tydeligt papirets mønster kom til synne. Derfor kan papir lavet på samme form godt være af forskellig kvalitet. Formen måtte rengøres for rester af masse. Det lod sig lettest gøre ved at bruge børster. Derved kunne nettets mønster og især dets vandmærke efterhånden forskubbes, og formen havde en begrænset levetid. Selv om papirmageren bestræbte sig for at lave en form magen til den udslidte, har det ikke været muligt at gøre dem nøjagtig ens, og det har heller ikke været væsentligt for formålet, når blot størrelsen af arket var den samme og vm. havde den samme figur. De to næsten ens vm. kaldes et formpar. Hvor mange forskellige vm. der brugtes samtidig i en papirmølle, afhænger af tidsperioden. Hidtil er man oftest gået ud fra, at 15–1600 tallets papirmøller kun brugte ét vm. Møllerne fra den tid lavede for det meste også kun én arkstørrelse. Skulle der bruges mindre stykker papir, blev arkene skåret til. Senere, i 17–1800 tallet, blev et bestemt vm. brugt, når der fremstilledes bestemte papirstørrelser eller -kvaliteter. Papirmøllerne brugte da forskellige vm. på samme tid, og de samme kunne bruges af flere møller, endda af møller i forskellige lande. Dog var der også i middelalderen vm., der brugtes af forskellige papirmøller på samme tid, mest af den type vm-tegninger, der tidligt opstod, og som kun brugtes til vm., f. eks. tegning af en hånd, bogstavet P, et økshoved, en saks, et narrehoved m. v. Mere egnstbestemt er brugen af heraldiske våben i en vm.-tegning eller brugen af fyrtscifre. Mange ofte benyttede vm. kan karakteriseres ved ledsagende navnecifre, som er knyttet til møllerens eller papirmagerens navne.

Meget ofte findes der to vm. på ét ark papir: hovedmærket, som næsten altid er anbragt i midten af formens ene halvdel og vendt imod arket langsiden, og et bimærke anbragt tilsvarende i den anden halvdel af arket. Bimærket vil ofte have et dertil knyttet navneciffer. Det er dog lige så almindeligt, i al fald i 1600 tallet, at arket kun har hovedmærke; det er anbragt som ovenfor nævnt, og den anden halvdel af arket har da intet mærke. Derfor er mange halvark uden vm. Enkeltheder i et vm. kan skifte. Antallet af vinduer i en bygning kan være forskelligt, en kongekrone kan være åben eller lukket, have forskelligt antal perler etc., den norske løve kan have én eller to haler, det almindelige tårn-vm. kan være med eller uden faldgitter etc. Er udformningen af vm. den samme, bortset fra sådanne mindre enkeltheder, kan der tales om varianter af samme vm. I den foreliggende undersøgelse har det imidlertid været mest praktisk kun at tale om varianter, når to vm. er ens i alle enkeltheder uden at være identiske eller så nær identiske, at man kan antage dem for et formpar.

Et formpar kaldes 2 vm., som er lavet af hver sin form, der er fremstillet til samtidig brug.¹

Nogle forskere har foretaget papirhistoriske studier med henblik på placering af udaterede eller usignerede akter i en historisk sammenhæng, men der har hidtil ikke fra arkivvæsenets side været gjort meget for at lette et sådant arbejde. Der findes i Rigsarkivet nogle pakker med ubeskrevet håndgjort papir med forskellige vm., både danske og udenlandske. En del af samlingen har været udstillet i 1888, og der findes en samtidig fortægnelse udgivet af Det kgl. Gehejmearkiv med titlen »235 Prøver på Skrivepapirsorter, brugte af den danske Administration fra det 15. til det 19. Aarhundrede, deraf de 155 fra danske og norske Fabriker, udstillede ved den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling«. Lederen af de forenede arkiver, gehejmearkivar A. D. Jørgensen, omtalte deltagelsen i udstillingen i sin årsberetning for 1888 til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet (dateret 19. januar 1889).² A. D. Jørgensen fortæller her, at på udstillingsmonturen var »anbragt en ramme med dobbeltglas, i hvilken skiftevis forskellige ældre papirsorter indsattes, for at vandmærkerne kunne komme til syn. Samlingen, som til sin tid med ministeriets forventede samtykke vil blive afgivet til et eventuelt industri-museum, vandt megen påskønnelse, men var på grund af min deltagelse i dommervirksomheden udelukket fra prisbelønning«.

A. D. Jørgensen nævner ikke, hvem der havde udført arbejdet med at danne denne papirhistoriske samling og udarbejdet fortægnelsen. Det fremgår heller ikke af nogen udlånnssag; en sådan findes ikke i Rigsarkivets journal for det pågældende år. Samlingen består af blanke hele og halve ark, og en del af dem bærer tilskrift om, hvorfra de er taget, f. eks. et lensregnskab for et bestemt år eller lignende. Papirerne er lagt i omslag, på hvilke V. A. Secher har tegnet eller beskrevet det pågældende papirvandmærke med enkelte oplysninger om proveniens eller samhørighed med andre vm. Som illustrationer i den trykte fortægnelse er brugt en del af de træsnit af vm.-tegninger, der 10 år tidligere var trykt i Camillus Nyrops bog »Strandmøllen. Aktstykker til Oplysning om den danske Papirfabrikation«. C. Nyrop havde under sit forarbejde til bogen fået hjælp af V. A. Secher i sin søgen efter akter, der vedrørte papirmøllernes

¹ Se videre om fremstilling: Papiret, dets historie og fabrikation i Opfindelsernes bog, bd. I, Kbh. 1877, red. André Lütken, afsnittet udarbejdet af C. Nyrop; Ove K. Nordstrand: Vandmærker og vandmærkeforskning i Fund og Forskning, XVII, 1970; Haakon Fiskå: Norske papirmøller og deres vanmerker 1695–1870, Oslo 1973, og Gösta Liljedahl: Vattenmärke- Pappersmakarens bomärke och kvalitetsbevis i Svensk Papperstidning 1974–75.

² Arkivvæsenets arkiv, IX De forenede arkiver, nr. 10.

historie. Noget samarbejde om vandmærkeefterskning har der tilsyneladende ikke været. For et sådant samarbejde takker C. Nyrop imidlertid to andre, forfatteren F. R. Friis og registrator i Rigsarkivet C. U. A. Plesner. Den første har givet Nyrop tegninger af nogle af de ældst kendte danske vm. fra Frederik 2.s papirmølle nord for København og fra Tyge Brahes manuskripter og bøger, der opbevares i Det kgl. Bibliotek og i Wien. Friis' tegninger og noter herom findes i C. Nyrops efterladte samlinger (Ny kgl. Saml. nr. 2002). C. U. A. Plesner takkes af Nyrop for en række henvisninger til dokumenter i Rigsarkivet med karakteristiske vm., og registersedler til en række sådanne dokumenter findes med Plesners hånd i Nyrops samlinger. Nyrop brugte først og fremmest vm. som dokumentation for papirindustriens historie. Han fortsatte ikke senere sine vm.-studier.

Dengang Nyrops bog Strandmøllen blev trykt, i 1878, eksisterede den papirhistoriske samling i Rigsarkivet endnu ikke. Den knytter sig imidlertid i sit udvalg tæt til resultaterne i denne bog, og C. Nyrop, der var sekretær for den udstilling, hvor samlingen blev vist, anes også bag A. D. Jørgensens ord om, at samlingen skulle overleveres til et industri-museum, når et sådant blev oprettet. Nyrop står bag oprettelsen af Kunstmuseumet, som blev bygget få år senere, men den papirhistoriske samling forblev i Rigsarkivet.

Skønt Nyrops indflydelse er åbenbar, har indsamlingen og registreringen af vm. i samlingen også selvstændige træk, idet samlingen er større. Arbejdet med indsamlingen og deltagelsen i udstillingen må også ses i sammenhæng med det store arbejde, der udførtes i den kommission, som i marts 1886 blev nedsat for at undersøge kvaliteten af de papirsor-ter, der blev brugt i statens kontorer, og for hvilken V. A. Secher var sekretær. Initiativet til arbejdsopgaven kom fra Gehejmearkivet, hvor man havde gjort den iagttagelse, at »medens de ældste danske papirdokumenter (fra slutningen af det 14. århundrede) er ligeså holdbare den dag i dag, som da de blev skrevne, forsåvidt de da ikke havde ligget i meget fugtige lokaler, og medens det samme gælder papir fra de følgende århundreder, hvad enten man, som det vel for en overvejende del var tilfældet, brugte udenlandske især flanderske og hollandske papirsor-ter, eller man nøjedes med de i reglen noget simplere indenlandske varer, kan der i dette århundrede spores en stadig tiltagende forringelse..... af de anvendte papirsor-ter, og særlig... efter 1870...«³. De gamle papirprøver

³ Betænkning afgiven den 13. december 1887 til Ministeriet for Kirke- og Undervisnings-væsenet af den under 8. marts 1886 nedsatte Kommission til at gjøre Forslag om Statens Papirforbrug m.m. s. 3.

blev samlet og udstillet som eksempler på godt og holdbart arbejde, og dansk papir fra Strandmøllen ca. 1770 blev sendt til tekniske undersøgelser på linie med det moderne papir. Sorteringen af de ældste danske vm. i Samlingen, hvor et kronet C.4 alene henføres til papirmøllen ved Århus og et F.3 i hjerte med krone over til samme mølle og et sammenslynget dobbelt C med lorrainerkors og krone fra 1647 henføres til en ukendt dansk papirmølle, vidner ikke om dybtgående vm.-studier. Af et brev fra rigsarkivar Axel Linvald i 1938 til den tyske papirhistoriker Karl Theodor Weiss, koncipert af arkivar H. Marquard, fremgår det, at det var V. A. Secher, der i 1888 havde ordnet samlingen og udgivet fortægnelsen. Han havde ikke siden haft tid til at beskæftige sig med forskningen, som dermed gik i stå i Rigsarkivet og ikke blev genoptaget. Ganske vist fortsatte i nogle år indsamlingen af blankt papir med forskellige vm., men der skete ingen ordning af dem.⁴ Denne senere indsamling skyldes V. A. Sechers arkivanordning fra 1905, der bestemte, at blanke sider med vm. skulle lægges til vedkommende afdelings samling af papirsorter med vandmærker, hvis typen ikke i forvejen var repræsenteret.⁵ I de senere år har Rigsarkivets konservator H. P. Pedersen genoptaget indsamlingen af blanke papirsider med vm.

Rigsarkivets fortægnelse fra 1888 er et beskedent småtryk, men gennem en illustreret udgave, »Danske og norske historiske Vandmærker«. Odense 1922, ved kaptajn T. Lassen, er denne del af samlingen kendt og benyttet af papirhistorikere også i udlandet. T. Lassen har tegnet alle vm. i den dansk-norske del af Rigsarkivets papirhistoriske samling fra 1888 og har udgivet tegningerne med V. A. Sechers nummerering og inddeling i papirmøller. Tegningerne må være tegnet på gennemsigtigt papir, da de i størrelse og udseende svarer til de pågældende papirprøver – med enkelte fejltegninger, som det vel altid er svært helt at undgå.

I 1940'erne begyndte Arthur G. Hassø en systematisk eftersøgning af vm. i Danske Kancellis arkivfond, indkomne breve. Arbejdet blev støttet af De forenede Papirfabriker og udført uden for tjenestetiden. Resultatet blev en samling af fotografier, som nu findes på Det kgl. Bibliotek hos konservator Ove K. Nordstrand, der arbejder videre med den.⁶

Skal arbejdet med en registrering af vm. i Rigsarkivet med dertil hørende forskning i emnet genoptages, må den papirhistoriske samling siges at være utilstrækkelig som hjælpemiddel, selv hvis man fortsatte med indsamlingen af blanke ark og fik dem ordnet systematisk med oplysni-

⁴ RAJ 1938 nr. 774.

⁵ Meddelelser fra det danske Rigsarkiv 1901–05.

⁶ Fund og Forskning XVII, 1970, s. 18.

ger om papirets proveniens. Dertil er antallet af forskellige vm. alt for stort. En samling af fotografier, som Arthur G. Hassø påbegyndte, vil være mere nyttig, fordi man da kan få billeder af vm. i beskrevet papir, der befinder sig i den historiske sammenhæng. Der kan tages udmærkede fotografier af et papirs netmønster og vm. ved at anbringe en lyskilde bag papiret. Vil man fotografere uden at skriften på papiret kommer med, kan man fotografere ved hjælp af en kulstof 14-plade. Et fotografi kan fremkalde enkelheder ved et vm., som er vanskelige at se med det blotte øje, fortykkelser og små forskydninger i netværket. Tegning af vm. over lysbord er en anden mulighed. En tegning kan ikke gengive mønstret i papiret så nøjagtigt som et fotografi, men den er lettere at bruge ved efterforskning af papir lavet over samme form; desuden er tegninger hurtige og billige at fremstille. Både fotografering og tegning er brugt ved gennemgangen af Christian 4.s breve.

De egenhændige breve fra Christian 4., som er trykt i Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve I-VII, 1883-91 ved F. Bricka og J. A. Fredericia, og VIII, 1947, ved Johanne Skovgaard, er samlet sammen fra flere enkeltarkiver. Grundstammen er en række breve i Rentekammerets arkiv, bl. a. bilag til regnskaber. Dertil er lagt breve til forskellige: residenten i Stockholm Peder Vibe, kansleren Christen Thomsen Sehested og rigshofmesteren og svigersønnen Corfitz Ulfeldt m. fl., samt optegnelser med kongens hånd. En del af brevene i bogudgaven er taget fra kopibøger eller senere afskrifter eller efter facsimiler og afskrifter fra tyske og østrigste arkiver.

Det sidste bind af den oprindelige udgave (VII, trykt i 1891) bestod af tillæg til de allerede udgivne, udaterede breve eller breve man ikke kendte, da de bind udkom, hvor de havde deres kronologiske plads. Bind VIII, der udkom i 1947 som supplementsbind, bestod igen af nysfundne breve, hovedsagelig de breve til Corfitz Ulfeldt, som i 1821 blev købt af den ungarske Grev Alexander Kálnoky, og som ikke i forvejen var trykt i gode afskrifter. Alle kendte brev fra Christian 4. i Danmark befinner sig i dag i Rigsarkivet (med få undtagelser: Rosenborg og Det kgl. Bibliotek). Da størstedelen af Det kgl. Biblioteks oprindelige samling først efter udgivelsen er gået til Rigsarkivet, angiver den trykte tekst Det kgl. Bibliotek som opbevaringssted for disse breve.⁷

I Rigsarkivet er hovedparten af Christian 4.s breve samlet i 6 pakker i det ældre kongehusarkiv. Enkelte breve er stadig anbragt i deres arkivaltske sammenhæng, f. eks. i Øresundstoldens arkiv. I brevsamlingen er brevene lagt kronologisk med de udaterede breve i sidste pakke. Da den

⁷ Se indledningerne til bogudgaven.

papirhistoriske undersøgelse kun har omfattet kongens originale breve 1641–48, svarer materialet til teksterne i bind V og VI med tillæg af breve fra samme periode trykt i bind VII og VIII, men udgør et noget mindre antal (ca. 625) end de trykte. Undersøgelsen har ikke omfattet de breve til Corfitz Ulfeldt, der ligger i pakker for sig. Der er ikke gjort forsøg på at finde flere af kongens egenhændige breve i andre samlinger i Rigsarkivet end dem, der kendes fra bogudgaven.

De undersøgte breve er skrevet på 586 halve papirark og 223 kvarte. Alle ark er beskåret, så spørgsmål om arkstørrelsen udgik af undersøgelsen, ligesom det heller ikke har været muligt at konstatere sammenhæng mellem et hovedvandmærke og et bimærke. Teoretisk skulle dette have været muligt ved en tilstrækkelig grundig analyse af papirernes netaftegninger og evt. kemisk analyse af papiret, men arbejdet ville være for stort i forhold til den viden, man ville kunne opnå. Alt det undersøgte papir er af europæisk fabrikat, bortset fra et stykke papir af orientalsk oprindelse.

Papirstykkerne er undersøgt på følgende måde. Hvert stykke er over et lysbord (bord med glasplade og underliggende elektrisk lys) blevet undersøgt for vm. Var der et vm. i papiret, er dette asteget på Utoplex kalkerpapir med sort tuschpen af finhed nr. 4. Hvor der er fundet identiske vm. (dvs. at tegningen fuldstændig dækker vm. i et andet papir under gennemlysning) er kun det første blevet tegnet, men alle senere vm. af samme type, dvs. med samme figur, er tegnet, så snart de ikke dækkede noget tidligere asteget. Vm. er tegnet med angivelse af, hvorledes det ligger i forhold til kædetråde, og det er tegnet på den side af arket, der har vendt opad i forhold til formen, da det blev lavet.

Alle oplysninger er i første omgang ført på lister, hvor der for hvert brev er noteret nummer (fra den trykte udgave), adressering, datering i tid og sted, betegnelse af vm.-figuren og evt. samhørighed med andre vm. i brevsamlingen. Desuden er afstanden mellem 6 kædelinier blevet målt (de fleste breve er store nok til, at dette er muligt); målet er opgivet som et gennemsnit, og antallet af nettråde på 2 cm. er optalt. Også ved papir uden vm. er trådene målt og talt. Enkelte ark viser forgylning på en skåret kant, og dette føjes til beskrivelsen. En kvalitetsbedømmelse er kun foretaget, når et papir er lavet af særlig dårlig papirmasse eller har særlige fejl.

Papir med forgylte kanter er i al fald ikke altid købt med forgylning. Der er eksempler på, at Christian 4. sendte skrivepapir til bogbindere i København for at få det beskåret og forgyldt.⁸

⁸ Rentemesterregnskab 1641–42 fol. 456.

Der findes efterhånden en ganske stor litteratur i udlandet med gengivelser af mange tusinde vm. i italiensk, tysk, hollandsk, fransk og engelsk papir. I nogle af bøgerne er knyttet historiske redegørelser til brugen af de forskellige vm.-figurer. Kun et fåtal bliver henført til bestemte møller, dertil er forskningen endnu for mangelfuld, men der kan hentes god besked om, hvor vm. har oprådt. Hovedværket er Ch. M. Bricquet, *Les filigranes*, I-IV, 1907, med afbildung af 16.000 vm. fra perioden 1282-1600. Som en fortsættelse udsendte Edward Heawood bogen *Watermarks Mainly of the 17th and 18th Centuries*, 1950. Både Bricquets og Hewoods bøger er trods deres kostbarhed kommet i senere uændrede udgaver. Foruden Bricquet og Heawood er ved undersøgelsen anvendt *The Nostitz Papers, Notes of Watermarks Found in the German Imperial Archives of the 17th and 18th Centuries*, 1956, udgivet af J. Labarre,⁹ for at identificere de vm., der findes i Christian 4.s breve.

Hewoods bog gengiver vm. med angivelse af, hvorfra de er tegnet, ofte fra trykte bøger, uden forsøg på at knytte vm. til produktionssteder eller til benyttelse andre steder. De tre genoptryk, hans store bog har fået på 20 år, vidner om den interesse, offentliggørelsen af vm.-figurer har for papirhistorikere i hele verden.

Alle vm., som blev fundet i Christian 4.s breve, kunne henføres til lignende vm. i de nævnte bøger. Ingen var identiske, men nøjagtigheden af tegningerne i bøgerne kendes ikke; den kan ikke altid være stor. Det siger i indledningen til Hewoods bog, at vm. ofte er tegnet under dårlige forhold ved et bord i et offentligt bibliotek med ringe lys fra vinduer. Bricquet har sikkert ofte haft lignende forhold at arbejde under.

I de undersøgte papirer findes 474 vm., der enten er bevaret fuldstændigt eller så meget, at de klart lod sig gengive og tegne. I flere tilfælde har kongen skåret et halv-ark over i kvart-ark og brugt delene til to forskellige breve, der da indeholder hver sin halvdel af et vm. Det hyppigst forekommende vm. er et horn i en kronet kartouche (87 stk.), et narrehoved med hætte og kappe med bjælder (77 stk.), to tårne med port i midten (Ravensburg byvåben, 60 stk.), vindrueklase (29 stk.) og fransk lilje i kronet skjold (15 stk.). Fordelingen på år af disse fem vm. ses af nedenstående oversigt:

	1641	1642	1643	1644	1645	1646	1647	1648
Tårn	27	4	6	2	18	2	-	1
Horn	15	38	23	4	4	1	2	-
Narrehoved	1	3	2	1	-	15	54	1
Vindrueklase	-	-	11	9	4	5	-	-
Lilje	-	-	-	-	-	8	5	2

⁹ Se iøvrigt litteraturliste hos Ove K. Nordstrand i *Fund og Forskning XVII*, 1970, s. 19 f.

Hornet var også hovedsymbol i andre vm. end den ovennævnte type. Det kendes uden kartouche med krone over og med bogstaver i firkant under, i kartouche uden krone etc. Desuden findes det i mindre målestok, med og uden bogstaver, og har da været et bimærke.

Med en ørn som vm. findes fra 1644 10 breve skrevet mellem 22. september og 23. oktober og mellem 3. og 23. december, først i Skåne og dernæst på Københavns Slot. Der er to hold identiske ørne, formodentlig formpar. I samme periode skrives enkelte breve på papir med et andet vm. og flere på papir uden vm. Nogle af de sidste har sikkert været andet halvark af papiret med ørne-vm.

Fra 1643 findes to breve på dansk papir med et kronet C4 som vm. Brevene er skrevet på Kronborg 1. august og 11. december. De er ikke identiske men ligner formpar. Identiske med det første er vm. i to andre breve skrevet henholdsvis 4. februar 1645 og 6. maj 1646, begge på Kronborg, medens et brev skrevet på Københavns Slot 7. november 1644 er identisk med vm. fra brevet 11. december 1643. Det er de eneste eksempler på danske vm. i brevene 1641-48. Fra samme datoer findes breve på halv-ark uden vm. Sandsynligvis havde disse C 4-vm. ikke bimærke.

Nogle vm. er kun repræsenteret med få eksempler eller med et enkelt. Guds lam i kronet skjold, Fugl Fønix, Pelikanfuglen der mætter sine unger med blod fra sit eget bryst, hus med slange og kors på taget, Berns byvåben i skjold med krone, blomstervase, Nürnbergers byvåben, kardinal Richelieu's våben med kardinalhat og hertugkrone med helligåndsstjerne og et anker (Richelieu var admiral),¹⁰ Pfalz Zweibrückens våben, et spejlvendt C med krone over og lothringsk kors, skjold med mandshoved og endelig cirkel med enten kors, fugl eller fisk.

Af de større grupper af forekommende vm. kan der i flere tilfælde ske en underinddeling, f. eks. for tårn-vm.s vedkommende efter, om der indgår tegning af portåbning eller faldgitter, eller hvor mange vinduer tårnene er udstyrede med, og hvilke tegn eller bogstaver der er sat i det afsluttende felt forneden. Motivet er dog så ensartet, at der ikke er stor forskel på udformningen. Større forskel er der mellem de vm., der indeholder horn som væsentlig bestanddel af mærket.

Betruger man fordelingen af de fem mest almindeligt forekommende vm. i denne brevsamling (jf. oversigten ovenfor), er det karakteristisk, at et vm. optræder i serier, samt at der også er enkeltforekomster. Følger man forekomsten af et vm. fra en bestemt form og varianter så nær identitet, at man må antage dem for formpar til de førstnævnte, er det endnu

¹⁰ Ved tydning af de heraldiske våben er indhentet hjælp hos arkivar Nils G. Bartholdy.

mere karakteristisk, at vm. findes brugt i en kort tidsperiode. De undtagelser, der findes, kan ofte forklares ved, at kongen vender tilbage til et slot, hvorfra han tidligere har sendt et brev af samme papirbunke. De ovenaførte eksempler med ørne-vm. og C4-vm. kan illustrere dette. Ørnepapiret optræder kun i en kort tidsperiode, medens C4-papiret er brugt over flere år, men hovedsagelig skrevet på samme sted, Kronborg. Undersøger man brevene med det almindelige tårn-vm. 1641 og flg. år, finder man identiske vm. i papir brugt over korte tidsperioder med dateringer svarende til kongens rejseruter. Der må være tale om medbragt skrivepapir. Således indeholder brev nr. 32, dat. 25. marts 1641 på Københavns slot, et tårn-vm., som er identisk med vm. i flg. breve: nr. 43, 26. april 1641, København, nr. 54, 8. maj 1641, Rensborg, nr. 72, 2. september s.å., sstds., medens varianter af vm., der kan formodes at være formpar til det, benyttes i samme periode. Senere optræder tårn-vm. i andre udformninger.

Alle de vm. der forekommer i mere end nogle få eksempler, udviser samme tendens m.h.t. forekomst af identiske mærker. De vm., der findes i få eller kun et enkelt eksemplar, viser et interessant udvalg af importeret papir, men en registrering af dem som hjælpemiddel ved dateringer er mindre nyttig. Fortsatte papirhistoriske undersøgelser i andre enkeltarkiver i samme periode kan føre til kendskab om identiske mærker andre steder. Stikprøver i Danske Kancellis arkiv i årene 1641 til 48 viser, at papiret stort set må stamme fra samme indkøb som det papir, kongen brugte til sine egne breve.

De 5 C4-vm. består af 2 hold identiske vm., der sikkert udgør et formpar og dermed stammer fra samme mølle. Der eksisterede 3 danske pâpirmøller i disse år, en ved Århus med privilegium af 8. nov. 1636, en ved Herritsvad Kloster med privilegium af 15. sept. 1637 og Strandmøllen med privilegium af 20. jan. 1643.¹¹ I den jyske og den skånske mølles privilegier er der bestemmelser om, hvilket »tegn« (vm.) der må sættes på papiret, medens Strandmøllens ingen bestemmelser har herom. I Danske Kancellis registre er der i det jyske privilegiums tekst tegnet et C4 med en åben krone over uden rigsæblesymbol, medens der i det skånske er en tom plads, hvor tegnet skulle have været gengivet. Sandsynligvis er vm. i det udgående privilegiebrev til pâpirmøllen ved Herritsvad også C4 med krone over, da dette vm. optræder i ganske store mængder i papir brugt i Skåne efter 1637. Strandmøllens vm. er endnu ikke identificeret før 1650, hvor et vm. med F3 i skjold med krone er blevet brugt,¹² men

¹¹ Danske Kancelli, hhv jyske, sjællandske og skånske registre.

¹² Lyngbybogen 1970-71, s. 26-27.

har måske i Christian 4.s tid været et C4. Motivet var velkendt fra mønster, skovstempler etc. De 5 C4-vm. i de egenhændige breve ligner vm. i skånsk papir. Vm. identiske med dem findes i papir fra Danske Kancellis koncepter fra første halvdel af 1644. De få eksempler, der findes her på, at Christian 4. skrev på dansk papir, tyder ikke på, at han har foretrukket dette papir, men på at det har været inden for hans rækkevidde. Kvaliteten af papiret skiller sig ikke ud fra hovedmængden af det øvrige papir. Det er ikke så smukt, hvidt, tyndt og fejlfrit som det franske lilje-papir, men hører heller ikke til de dårligste kvaliteter. Egentlig konceptpapir, som det bruges senere, af farvede klude, findes hverken i kongens eller Danske Kancellis breve eller koncepter, men ofte papir med øse eller gauskefejl dvs. for tykt og for dårligt fordelt på formen eller lavet af dårligt stampet og renset masse, måske frasorteret.

Christian 4. har været sparsommelig med papiret. Mange af papirstykkerne er ikke større end at de lige kan rumme teksten og har nærmest karakter af en skriftlig besked, der skulle bringes til et andet sted på slottet eller i nærheden. Drejede det sig om et brev, der skulle sendes, er adressen enten skrevet på ydersiden beregnet til at papiret kunne foldes sammen til lukning, eller brevet er lagt i omslag med adresse, men heller ikke i disse breve er der tale om nogen flothed med papiret. Kongen har skåret det til i nødvendig størrelse og brugt resterne til korte breve eller notitser. Sparsommeligheden er mere udtalt i kongens end i kancelliets forbrug af papir.

Perioden ligger før den hollandske produktion af skrivepapir begynder. Repræsenteret er papir fra Frankrig og fra Tyskland med overvægt for det tyske papir.

Den ovenstående beskrivelse af Christian 4.s breve bygger på de oplysninger, der indsamledes under gennemlysningen af hvert enkelt brev. Oplysningerne oversøres nu til kartotekskort for hvert nyt vm. eller variant af vm., der er fundet. En tegning eller et fotografi af mærket heftes til kortet, og der henvises til arkivalier med identiske vm. Hvert kartotekskort forsynes med et fortløbende vm.nr. i den tilfældige rækkefølge, i hvilken kortene skrives. Vm.numrene er kun af betydning ved en evt. indkodning på magnetbånd. Af samme grund skal kortenes oplysninger udtrykkes ensartet og med en vedtagen stavemåde og anerkendt symbolbetegnelse for vm.-figurerne. Kartotekskortene kan opstilles efter f. eks. vm.-figurerne, inddelt i hovedtyper, disse igen delt i undergrupper kronologisk ordnede, som er den almindelige opstilling i udenlandske registreringer. Kodes oplysninger på edb-program, vil hver af kartotekskortenes oplysninger kunne være indgang, f. eks. vm.-figuren med un-

dersymboler og bimærker, papirmøllen, fabrikationslandet, tidsperioden, den arkivalske proveniens og forskellige mål på ark, netlinier og vm.

Kartoteket kan i sin foreløbige begrænsede størrelse stilles til rådighed for interessererde, og er der interesse for at gøre det større ved papirhistoriske undersøgelser i andre pakker med arkivalier, er grunden lagt til et nyt hjælpemiddel i Rigsarkivet for den historiske forskning.

Orientering

Edb og Arkiverne. Nordisk Arkivkundskab, under redaktion af Harald Jørgensen, nr. 3, København 1975.

I serien *Nordisk Arkivkundskab* har redaktionen valgt forholdet mellem arkiverne og den maskinelle databehandling som emne for publikation nr. 3, og der kan ikke være tvivl om, at det lille skrift, der af redaktøren beskedent betegnes som en pjece, vil være nyttig læsning for en meget stor del af de nordiske arkivers personale. Til brug for udarbejdelsen af publikationen er der i oktober 1974 udsendt et spørgeskema til de nordiske arkivledelser. Gruppeinddelingen fra spørgeskemaet, der er aftrykt som bilag, er derefter anvendt som disposition i skriften. I praksis er dette gjort ved, at et dansk redaktionsudvalg bestående af fire arkivarer har delt emnerne mellem sig og skrevet korte indledninger om de enkelte emner samt, væsentligst efter saks- og lim-metoden, har samlet de enkelte landes bidrag om de forskellige emner.

Pjecen giver kortfattede svar på, i hvilket omfang administration og forskning i de nordiske lande betjener sig af edb, og hvordan arkivvæsenet i de nordiske lande har reageret på denne udvikling. Specielt er det undersøgt, om man har foretaget organisatoriske ændringer indenfor arkivvæsenet på grund af den nye udvikling, hvordan man opfatter forholdet mellem maskinlæsbare og traditionelle arkivalier, om man har modtaget maskinlæsbare arkivalier eller givet kassationstilladelser til sådanne, om man har taget stilling til, hvilke krav der skal stilles til især magnetbånds fysiske opbevaringsforhold, hvordan edb-materiale tænkes registreret og stillet til rådighed for publikum, samt om bevarelsen, bearbejdningen og tilgængeliggørelsen sker eller skal ske på eget eller fremmed udstyr. Til sidst behandles spørgsmålene om de nordiske arkivvæseners uddannelsesaktiviteter indenfor edb-området, og der gives en kort beskrivelse af arkivernes interne edb-projekter. Generelt må det siges, at afsnittene er formuleret uden unødvendig brug af speciel terminologi, men at nogle læsere formentlig må slå visse betegnelser op i en edb-ordbog. Dette skal hverken bebrejdes redaktionskomiteen eller de arkivarer i de enkelte nordiske lande, der har udfyldt spørgeskemaerne, men må opfattes som en konsekvens af, at man i pjecen, selv om den vel både er beregnet som en oversigt og som en elementær indføring, på den begrænsede plads ikke kan forklare alt.

Det er ved gennemlæsningen ganske tydeligt, at man i de forskellige nordiske lande ikke er nået lige langt med at gøre sig edb-problemerne klart og nå til en konkret løsning af den. I Sverige og Danmark er man begyndt at løse problemerne i forbindelse med databærende mediers holdbarhed, deres opbevaring og den dokumentation, der må være til stede, for at de kan genanvendes. I Norge opfattedes edb-problemerne på tidspunktet for spørgeskemaets besvarelse tilsyneladende væsentligst som havende betydning for indretningen af visse dele af det nye rigsarkiv, mens man i Finland kun i ringe grad var begyndt på en konkret løsning af problemerne.

Et emne, der ikke er taget op i pjecen, er, hvordan arkivvæsenerne i de nordiske lande rent ressourcemæssigt skal løse edb-problemerne. Det fremgår ganske vist, i hvilket omfang man har oprettet særlige afdelinger og/eller afsat medarbejdere til disse opgaver. Der er imidlertid ikke foretaget overvejelser af, hvad det måtte komme til at betyde, at arkiverne, samtidig med, at de modtager de normale afleveringer af 25-50 år gammelt traditionelt materiale, nødvendigvis må modtage nyt (ofte kun få måneder gammelt) maskinlæsbart materiale. Kan ressourcerne til denne aktivitet hentes i form af øgede bevillinger, eller må man nedskære aktiviteten med hensyn til publikumsbetjening og registrering i ældre arkivalier? Et sådant spørgsmål var måske for (arkiv-)politisk til en publikation af denne art?

Poul Thestrup

Lokalhistoriske Samlinger. Formål Innhold Organisasjon. Utgitt af Norsk lokalhistorisk institutt i samarbeid med Norsk kulturråd. Oslo 1975. 80 sider.

I serien af skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt er som nr. 4 i rækken udsendt en samling foredrag holdt som diskussionsoplæg ved et seminar over emnet lokalhistoriske samlinger.

Bogen er planlagt som en håndbog i lokalhistorisk arkivarbejde, og hermed imødekommer Norsk lokalhistorisk institutt et aktuelt behov. Ligesom i Danmark er interessen for nærsamfundet stigende, hvad der har medført, at flere og flere begynder at interessere sig for hjemstavnens fortid og vidnesbyrdene derom. Der findes stadig mængder af brevsamlinger, fotografier, mødeprotokoller og medlemslister fra lokale foreninger, regnskabsmateriale og korrespondance fra små lokale virksomheder i privat eje rundt om i landet. Det er værdifuldt kildemateriale ikke blot

for den lokalhistoriske forskning, men også for kultur- og socialhistorie i videre forstand, men indsamling af det ligger uden for de statslige arkivers arbejdsfelt. Der er en fælles interesse for faghistorikere og lokalhistorisk interessererde amatører i at sikre dette, og det må derfor være en naturlig opgave for historikere med specialuddannelse inden for arkivarbejde at stille deres erfaring til rådighed for dem, der tager initiativ til at indsamle og bevare dette stof.

I et indledende kapitel ridser bogens redaktør, bestyrer for Norsk lokalhistorisk institutt, dr. phil. Rolf Fladby problemerne op, og i de følgende 5 kapitler gennemgås de grundigt et for et. Formål og innhold af Steinar Imsen, innsamling og behandling af privatarkiver af Sofie Rogstad, innsamling og registrering af fotografier af Sofie Rogstad og Bergljot Sinding, lokalsamlingens innhold, ordning og bruk af Jørgen H. Marthinsen og Arbeidsoppgåver, drift og organisasjon av Halvard Bjørkvik. Som afslutning giver Rolf Fladby en sammenfatning af hovedsynspunkterne.

Det lokalhistoriske arbejde tillægges vægt ud fra en række aspekter, som man ikke tidligere har taget så meget hensyn til. Det primære er stadig at udforske lokalsamfundets historie, men det er også vigtigt at skabe muligheder for en aktivisering af dets beboere, bl. a. ved at give lejlighed til udforskning af byens eller egnens historie. Dette synes i langt højere grad at indgå i den almindelige kulturpolitik i Norge, end det gør herhjemme. De lokalhistoriske samlinger betragtes på linie med folkebibliotekerne som et kulturtilbud til nærsamfundet.

Der er i bogen skabt et bredt sagligt grundlag for drøftelse af problemerne i forbindelse med oprettelse af lokalhistoriske arkiver. Hvorledes skaffes medarbejdere, lokaler og penge til oprettelse og drift, hvorledes afgrænses det lokalhistoriske arkivs arbejdsområde i forhold til andre institutioner o.s.v. Derudover gives der en instruktiv og overskuelig vejledning med hensyn til indsamling samt ordning og registrering af det indsamlede materiale. Begge afsnit vil med udbytte kunne benyttes også af danske lokalhistorikere, selv om meget på forhånd vil være kendt fra A. Strange Nielsens håndbog fra 1972: Lokalhistoriske Arkiver, hvortil der da også gentagne gange henvises af de forskellige forfattere.

En særlig interesse for danske arkivarer har Sofie Rogstads redegørelse (i artiklen Innsamling og behandling af privatarkiver) for udarbejdelsen af et centralregister for arkiver af privat proveniens i arkivsamlende institutioner over hele landet. At få skabt overblik over de forhåndenværende privatarkiver stiller store krav til arbejdskraft og til samarbejdsvilje mellem de berørte institutioner. Det sidste er også en nødvendig forudsæt-

ning for, at registret kan holdes à jour. Værdien af et sådant nationalt centralregister forekommer dog så ubestridelig, at det nok kan fortjene en høj prioritering inden for de enkelte institutioners arbejdsplaner. I Norge står Privatarkivkommisjonen som initiativtager og koordinator. Herhjemme indgår tanker om oprettelse af et lignende centralt register i de drøftelser, som foregår i det af DHF nedsatte udvalg til planlægning af fælles retningslinier for de lokalhistoriske arkivers arbejde. Hidtil har det nærmest tegnet sig som en ønskedrøm, men måske kan de norske erfaringer være med til at hjælpe udvalget på gled, så der bliver mulighed for at få taget opgaven op inden for overskuelig tid.

Bogen erforsynet med en nyttig bibliografi over nordisk litteratur vedrørende lokalarkiver og over kilder og litteratur til brug for by- og bygdehistorikere.

Karen Marie Olsen

Suomen arkistojen opas. Arkiven i Finland, Helsinki 1975.

Riksarkivet i Finland har udsendt en oversigt over finske institutioner, der opbevarer arkiver og andet kommunikationsmateriale, herunder film- og båndarkiver. Ialt omtales 89 institutioner i skematisk form med oplysning om navn, adresse, kort angivelse af indhold, oplysninger om vejledning og fortegnelser, tekniske hjælpemidler og mulighed for benyttelse. Det hele er skrevet på finsk, bortset fra institutionernes navne, som er oversat til svensk og engelsk. Det er for så vidt lidt trist, at et også i nordisk sammenhæng så nyttigt hjælpemiddel ikke udkommer på svensk. Finnerne har dog s. 21 forsynet bogen med en oversættelse til svensk og engelsk af nogle få nøgleord, der gør det muligt i hvert tilfælde af orientere sig i åbningstiderne. S. 73 og 75 er alfabetiske registre på henholdsvis svensk og engelsk over de i bogen nævnte institutioners navne.

Helle Linde

Landsarkivet for Nørrejylland:

Oversigt over hjælpemidler til arkivstudier i Landsarkivet for Nørrejylland.
1971.

De nørrejyske landdistrikters rets- og politikredse indtil 1956. 1967.

Oversigt over udskrivningsarkivalier 1700–1788. 1972.

De nørrejyske købstæders og landsognes lægdsbetegnelser 1789–1970. 1972.

Oversigt over brandforsikringsarkivalier fra købstæder. 1969.

Oversigt over arkivalier vedr. borgerskaber og næringstilladelser. 1971.

Godsarkiver 1, Ryttergodserne. 1971. 2, Hedekolonierne. 1974.

Oversigt over de private godsers fæste- og skiftearkivalier. 2. udg. 1972.

Privatarkiver I. 1975.

Håndskriftsamlingen. 1969.

Viborg landstings dombøger 1616. Sagsreferater og domskonklusioner. 1965.

Viborg landstings dombøger 1617 A. Udtog af dommene. 1971.

Fortid i skrift. Vejledning til arkivets udstilling. 1967.

Jyllands brevkiste. Landsarkivet for Nørrejylland 1891–1966. 1966.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele:

Vejledende arkivregistraturer VI. Landsarkivet for de sønderjyske landsdele. Ved Frode Gribsvad og Johan Hvidfeldt. 1944.

Nordslesvigske præstearkiver. I, Tørringlen provsti. 1974. II, Tønder provsti. 1975. III, Haderslev provsti. 1975. IV, Åbenrå provsti. 1975.

Private personarkiver i Landsarkivet for de sønderjyske landsdele. 1975.